

Újpesti

2006. június XIII. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő

Templom és piac: megszo-
kott kép így együtt – táplálék
léleknek, testnek. Sok kisvá-
rosban egészen különleges
szimbiózisban élnek. Így van nálunk, Új-
pesten is, csak tán nem olyan feltűnően.
Egykor a katolikus templom (Egek Ki-
rálynéja!) került a város középpontjára,
mely viszont piactér volt az idők kezdete
óta (e kezdet persze minálunk a tizenkilen-
cedik század harmincas-negyvenes éveit
jelenti, mint mondjuk, Ámerikában), s bár
a telket hozzá a gróf adományozta (mit
nem, ha szabad kérdezni), mégiscsak a
szokásjogi piacból hasította ki. Hogy az-

tán, idők változtán, a piac visszahasítsa a
maga helyét a későbbi (korábbi: de bonyo-
lult dolog ez a történelem) templomkert-
ből. Mostan is így élnek, békében, temp-
lom és piac egy közös téren, hol az égiek-
kel és a földiekkel egyként találkozhatunk.

Mint ezek a jókedvű utcagyerekek
itt, valamikor a huszadik század elején. Ké-
ső délután van, vagy tán vasárnap, a tér
üres, játékhoz való. Áll már a főplébánia-
templom tornya is meg a városháza, bol-
dog békeidő lepi be a teret, sem a bódék,
sem az épületek, sem a gyermekek nem
sejtik még, miféle viharok várnak rájuk
rövidesen. □ *Folsvai András*

Lapok az Egek Királynéja főplébánia történetéből

„Nagy lelkü adomány. Az ujpesti római katolikus hivek örömteljes meglepetésben részesültek karácsony első ünnepén. Midőn ugyanis a harangok hívására a templom küszöbét átlépték, a régi egyszerű főoltár helyén egy egészen új gótmodorban épült, áhitatra gerjesztő szép oltár fogadta őket. Az egészen tölgyfából készült oltár két méter magasra emelkedik felaranyozott feszületjével és tornyocskáival. Az oltárnak a tabernakulum mögötti részében három kápolna várja a Boldogságos Szüz, szent István Magyar király és szent Vincze életnagyságu szobrait. A gyönyörű oltár, melyet karácsonyi ajándékkul adományozott Ujpest plébánosa: Illek Vincze, a hiveinek, 1300 frtnál többre került. [...]” (Ujpest és Vidéke, 1887. január 9.)

„Lesz már tornyunk. Az ujpesti róm. kath. templom tornyának ügye már annyira haladt, hogy e napokban megkezdik az építést. A buzgó egyházközségnek eddig 4-5000 frt áll a rendelkezésére, a mely összeghez gróf Károlyi Sándor egymaga 1000 frttal járult. [...] A torony összesen 6-7000 forintba fog kerülni, a még hiányzó összeget gyűjtés útján szándékoznak összehozni [...]” (Ujpesti Ellenőr, 1887. szeptember 11.)

„Kereszt-feltétel. A róm. kath. templom tornyán már fent ragyog a kereszt. F. hó 15-én vitte azt fel s erősítette meg a szédítő magasságban Heisz Károly építész [...]” (Ujpesti Ellenőr, 1888. augusztus 19.)

„A római kath. templom harangjai csakugyan megérkeztek mult vasárnap délután. Mozsárdörgés, zene, az egyháztanács s a közönség ezrei fogadták őket. A felszalagozott 6 mechlenburgi ló ugyancsak megizzadt, amíg a templomtérré ért, a hol nem csekély fáradságba került a harangok leszedése s templomba szállítása. A mi nem is csoda, a kifogástalanul öntött szép harangok összes sulya 2149 1/2 kiló. Ebből az 1-sőre 1010 kiló, a másodikra 593 kiló, a harmadikra 305 kiló, a negyedikre 172 kiló, az ötödikre 69 1/2 kiló esik. A

harangok zeneileg a következő hangokkal birnak: E. G. H. E. E. a legkisebb tehát két oktávval vékonyabb a legnagyobbnál, természetes mollban. Általános feltűnést keltett különösen a harangok diszes felszerelése, mely valóban dicséretére válik a Sulkó testvérek harangfelszerelő czégnak. [...] A harangok holnap, vasárnap szenteltetnek fel ünnepélyesen [...]” (Ujpesti Ellenőr, 1888. október 7.)

„A templomtér diszitése. A róm. kath. templom bekerített területe nemsokára diszes parkká fog átváltozni. Mint értesülünk, József főherczeg ő fensége főt. Illek Vincze plébános kérésére körülbelül kétezer cserjét, bokrot és fát ajándékozott alcsuti kertjéből a templom környékének diszitására, mely nagylelkűségéért községünk lakói a legnagyobb hálaérzettel adóznak ő fenségének. A terület rendezéséhez már hozzáfogtak, s befásítása még az ősszel fog eszközöltetni. Így tehát jövő tavaszra az Isten házának környéke megfelelő pompában fog díszelni.” (Ujpesti Hírlap, 1889. október 13.)

„Nemeslelkü adomány. Gróf Károlyi László Ujpest kegyura a kibővített r. kath. templom javára 8000 koronát adott. E nemeslelkü adományt Ujpest kath. hívői hálás köszönettel vették.” (Ujpesti Közlöny, 1907. január 16.)

„Ajándék a r. k. templomnak. Ackert János építőmester, egy üvegfestészetű ablakot adományozott a katolikus templomnak. Az adományozó védőszentjét: Sz. János evangelistát ábrázoló diszes kivitelű üvegfestmény, mely a templom hajójának jobb oldali első ablakját foglalja el, Mayböhm Károly üvegfestészeti intézetéből került ki. [...]” (Ujpesti Közlöny, 1907. május 12.)

„Uj orgona. A kath. egyház nemrégiben bővített és restaurált templomában egy nagy és új orgonát készítettett Ország Sándor és Fia rákospalotai gyárosnál. Az új orgona már teljesen kész van és pünkösöd napján lesz első alkalommal a szt. misénél használva. Az új orgona elkészítése 9600 koronába kerül. [...]” (Ellenzéki Hírlap, 1911. június 4.) (Összeállította: Krizsán Sándor)

Újpesti

2006. június XIII. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő

**Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja**

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:

HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

ALAKSZA AMBRUS *költő, műfordító*
DR. BERNOLÁK BÉLA *mérnök*
BOTTLIK IVÁN *sakktörténész,*
levelezési nemzetközi sakkmeister
FEJES ANTAL *történész, múzeológus*
FERICSÁN KÁLMÁN *tanár*
FRIEDRICH KLÁRA *tanár*
HARDICSAY PÉTER *nemzetközi*
sakkmeister, a Magyar Sakkszövetség
edzőbizottságának elnöke
DR. HENCSEI PÁL *egyetemi tanár*
(BME), sporttörténész
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
okleveles építőmérnök
JOLSVAI ANDRÁS *író, szerkesztő*
DR. KÁDÁR LÁSZLÓ *geográfus*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus (ELTE)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
DR. SALLAI JÁNOS *a Helytörténeti*
Alapítvány elnöke
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetigyűjtemény-vezető
VARGA JÁNOS *mérnök*

Szerkesztőség:

1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 231-3160, fax: 231-3161

Kiadja: Újpest Önkormányzata

Lapterv: BANGA FERENC

Műszaki szerkesztő:

GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:

NAGY ÉS TÁRSA

Felelős vezető: NAGY LÁSZLÓ

-
- 1 JOLSVAI ANDRÁS *Templom és piac*
-
- Múltidéző**
- 2 *Lapok az Egek Királynéja főplébánia történetéből*
Összeállította KRIZSÁN SÁNDOR
-
- Tanulmány**
- 4 DR. BERNOLÁK BÉLA *Az Egek Királynéja főplébánia és a Katolikus Kultúrház történetéből*
-
- Közlemények**
- 7 DR. SALLAI JÁNOS *Dr. Kádár László, Újpest földrajzi leírója*
- 8 DR. KÁDÁR LÁSZLÓ *Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén, Újpest területének geológiai története*
- 10 FRIEDRICH KLÁRA *Újpesti rovásírásos emlékek*
- 11 FERICSÁN KÁLMÁN *Fericsánok Újpesten. Egy asztalosfamilia (hézagos) története, 2. rész*
- 13 FEJES ANTAL *A megyeri cserkésztalálkozó 1926. július 15-25.*
- 16 BOTTLIK IVÁN – HARDICSAY PÉTER *95 éve született az 1934. évi újpesti sakkverseny győztese, Lilienthal Andor nemzetközi sakknagymester*
- 18 DR. HENCSEI PÁL *Szondi István öttusázó olimpiai- és világbajnok 80 éves*
- 19 VARGA JÁNOS *Az Újpesti Vízi Úttörőcsapat története, 1. rész*
- 22 IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA *Emlékezés Alaksza Ambrusra*
- 23 DR. KRISKA GYÖRGY *Veszélyben a Dunakeszi-tőzeg-tavak*
-
- Híres újpestiek**
- 25 HIRMANN LÁSZLÓ *Éber Nándor*
-
- Interjú**
- 28 SZÖLLŐSY MARIANNE *Hazáján kívül találta meg a szabadságot*
-
- 32 **Helytörténeti hírek**
-

Az Egek királynéja főplébánia és a Katolikus Kultúrház történetéből

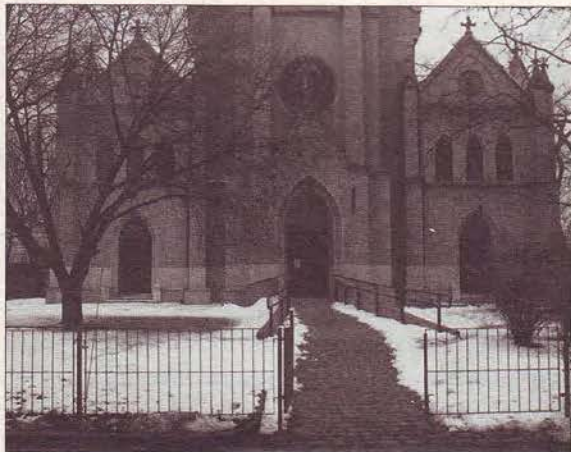
Az újpesti katolikus hívők száma a 19. sz. végére jelentősen megnőtt. Fokozott mértékben merült fel az igény a keresztény hitélet számára szükséges templom és plébánia létrehozására. A gyorsan fejlődő község lakossága számára ez elengedhetetlen volt a további fejlődés, a közösségteremtés szempontjából is.

Károlyi István gróf mint a terület földbirtokosa támogatni kívánta ezt az igényt, annál is inkább, mivel a lakosság többsége eredetileg a Károlyi család birtokán élt és dolgozott.

Ezért az 1860-as évek végén ingyenesen ajándékozott egy templom és a hozzá tartozó plébánia felépítéséhez.

Ez tette lehetővé, hogy a lakosság anyagi hozzájárulásával, a Károlyi család támogatásával és egyéb módon összegyűjtött anyagi eszközökből felépüljön a plébánia és a templom (majd az 1930-as évek második felében a Katolikus Kör).

A felépült épületegyüttes a község (később város) központi részén helyezkedett el, egy nagy kiterjedésű park területén. Elhelyezkedése ma is jelentős a városkép szempontjából, bár a piac jelenlegi formájában történő ki-

A templom bejárati (nyugati) oldala

alakításával nagy kár érte, látszólag megszüntetve a funkcionális egységet. A templom, a városháza, a közöttük lévő Trombita tér, a városháza melletti díszter a Károlyi-szoborral a városképnek kiemelkedő jelleget kölcsönöz.

A plébánia épülete külső-belső építészeti értékei alapján nagy jelentőségű. Ugyancsak figyelemre méltó a Katolikus Kultúrház mint a közösségi élet egykori és mai színtere. Ritkaságzámba megy a plébánia-kultúrház-kántorlakás ilyen jellegű, egységes megoldása.

A plébánia

A plébánia Újpest egyik legrégebbi fennmaradt épülete. 1870 körül épült, a városban igen ritka, romantikus stílusban.

Az épület eredeti formájában is már a jelenlegi kialakítású nyeregtetővel épült. A sarokház (Szent István tér-Liszt Ferenc utca) két szakaszban készült el. Az első szakaszban, 1870 körül az északi rész, majd a déli oldal épült fel. A két rész ablakrendjében lényeges eltérés nincs, bár a spalettás ablakok osztása kismértékben különböző. Az északi oldal (kaputól számítva) hét ablakának vízszintes tokosztója középen van (a 19. sz. közepére jellemzően), a déli oldal hét ablaka magasabban osztott, ugyanígy a Liszt Ferenc utcai tíz ablak is. Az ablakok szemöldökdíszre romantikus vonalú. A helyenként tönkrement eredeti párkány és könyöklő a tanácsterem egyik tablóján látható.

Az épület bejárati kapuja – feltehetően még az eredeti – pontosan szemben áll a templom főkapujával (ezt takarja a piac).

A másik, a „kocsibejáró” kapu a Liszt Ferenc utcai oldalon található. Eredetileg kovácsoltvas kapu volt. Az épülettől a telek határán téglafal épült a kovácsoltvas kerítés helyett.

A jelenlegi piac felépítése előtt a plébánia és a templom között „ősfás” park volt, melynek maradványa jelenleg a templom előtt, illetve körülötte maradt meg. A plébánia

és a templom között egyenes vonalban macskaköves út vezetett a parkon át.

A plébánia épülete U alakban fogja közre az udvart. Az utcafronti helyiségeket az udvar felé elhelyezkedő tornácfolyosó választja el a füves-bokros-fás udvartól. A zárt tornácfolyosóról eredetileg teljes hosszában színes ablakok nyíltak az udvarra. Az udvarra a kijárást három ajtó tette lehetővé.

Az épület déli, udvar felőli végén található a pincelejárát. A pince az épület utca-szintje alatt húzódó, háromrészes, boltíves építmény, tengelye párhuzamos a Liszt Ferenc utcával.

A plébánia északi oldala a mindenkori plébános lakása. A lakásban több szoba és könyvtár helyezkedett el, kiegészülve konyhával és kamrával. Már az épület felépítésének idején a kornak megfelelő fürdőszoba és WC épült az épületen belül.

A déli oldalon, a Szent István téri fronton helyezkedik el egy háromszobás és két kétszobás lakás (a középső ma kápolna) a káplánok részére. A folyosó végén közös fürdőszobát és WC-t építettek.

A déli oldalon, a folyosó végén helyezték el az irodahelyiséget, amelyből két oldalra nyílik a nagy és a kis tanácsterem. Az épület beosztása lehetővé tette az egyházközség irányítását, hivatali tevékenységét, a papság szoros közösségének kialakulását.

A templom

A templom felépítéséhez szükséges pénzt részint sorsjátékkal, bazárok építésével és bérbeadásával, részint az újpesti hívők adományai-ból teremtették elő.

A templom három szakaszban épült. 1875-re, Bachmann Károly tervei szerint, elkészült a mai főhajó. A Kauser József által tervezett tornyot 1888-ban emelték. 1908-ban befejezték a Zák Alajos tervezte két oldalhajót. 1965 után, a II. vatikáni zsinat előírásai szerint a belső teret átrendezték. A templom végső kialakításában magán viseli a neogótikus eklektika alapvető jellegzetességeit. Egységes jellege kiemeli a budapesti templomok közül.

A templom tájolása nyugat-keleti irányú, az oltár a templom keleti végében található. A főbejárat a templom nyugati oldalán nyílik, két mellékbejáráttal a mellékhajók

részére. (2000-ben az új előírásoknak megfelelően a mozgássérültek számára bejárati rámpa készült.) A főbejárat fölött az oldalhajók építésével egyidejűleg helyezték el a kerek rózsablak előtt a Krisztus-szobrot.

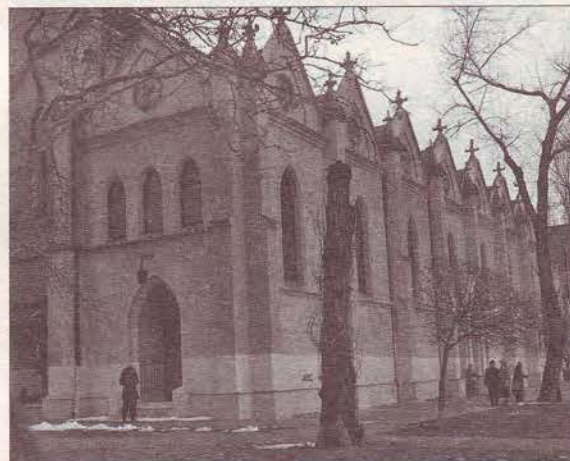
A főbejáratról jobbra lévő mélyedésben kőkereszt található védőtetővel, virágasztallal.

Az oldalhajó hátsó részén helyezték el a sekrestye bejáratát. A sekrestye az ajtótól balra lévő oszloptól kezdődik, a lekerekített részben.

A kerítés vonalában szoba-konyhás lakásokból álló házsor állt, mely a sekrestyés, a templomszolga és a takarító-harangozó lakása volt a templom felé nyíló ablakokkal, bejárat-tal. A valamikori lakások előtt álló fák megmaradtak.

A szentély felőli oldal a Trombita tér, a város „dísztere” felé mutat, mely még a park szélső fáin belül helyezkedik el. A park szélén körülbelül egy méter magas kovácsoltvas kerítés állt. Ugyancsak kerítés állt a park északi oldalán, elválasztva a parkot a piactól. A park nyugati oldalán az oldalépületektől is hasonló kerítés vezetett, melyen szélesre nyitható kaput helyeztek el. A park és a plébánia között úttest húzódott. A parkban a templom tengelyében macskaköves út vitt a bejáratig. A templomot körülölelő utat is macskakövek borították és borítják ma is, helyenként díszköves tagolással.

A piac tömbjének felépítésekor a park egy részét megszüntették, átvágták a plébániatemplom tengelyt, megbontva a két egybetartozó, kiemelkedő városképi együttes szerves összetartozását. Ugyancsak lebontották a kerítést és a melléképületeket. Jelenleg a

A déli oldalhajó

park eredeti területének mintegy kétharmada tölti ki a területet.

A templomban levő főoltár eredeti. Valamikor négy mellékoltár volt, egy oltár a jelenlegi feltámadási oltár helyén, egy a sekrestyeoldalon ezzel szimmetrikusan, majd egy-egy a mellékhajókban, a jelenlegi helyükön. A szembemiséző oltár később, a zsinati ajánlások alapján készült. A mellékhajókban levő feltámadási oltár és szentírásoltár később készült el. A szentélyben a főoltár valamivel előrébb volt. Helye a szentély kövezetén jól látható. A szentély lépcsőjénél helyezkedett el az áldoztatórács, középen nyitható ajtóval (jelenleg az első padsorcsoport mögött található térdeplőként).

A szentélyben a sekrestye és keresztelőkápolna ajtó mellett zárt ülőhelyek voltak az egyháztanács tagjai és a város előkelőségei részére. Az ajtók fölött levő félkörívű „üvegfestmények”, az ajtók melletti mozaikok, a szentély faburkolata és az ajtók fölötti freskók később készültek, a II. vatikáni zsinat (1966) után.

A templom összes ablaka eredeti. Az ablakokon feltüntették a felajánlók neveit, az ablakokon ábrázolt szentek általában a felajánlók védőszentjei. Minden ablak ólomkeretbe foglalt, festett vagy színezett üvegből áll. Az ablakok Ligeti Sándor budapesti üvegfestészetében készültek, erre a szentély két ablakán található felirat és az 1903-as dátum utal.

A templomot eredetileg a főhajóban levő csillár és az oszlopok oldalán, félkörívű tartókon elhelyezett izzólámpák világították meg. A lefűrészelt tartók talapzatai az oszlopokon ma is láthatók a szentek szobrai alatti részen. Az örökmécses eredetileg olajmécses volt.

Eredeti formában található a gyóntatószékek. A díszes faragású padok is eredetiek. A templomban az oszlopokon elhelyezett szobrok is változatlan helyükön állnak. A templom festését többször felújították, de minden esetben megőrizték az eredeti mintázatot, a színeket. Az oldalhajók elkészülte után a festésen már nem változtattak.

A sekrestye bútorzata eredeti. A bejárati ajtó és a szentélybe nyíló ajtó mellett lévő két kis helyiséget, melyekben a liturgikus ruhák vannak, később alakították ki.

A templom főhajójában, baloldalt helyezkedik el a szószék. A főoltár előtt van a szembemiséző oltár, baloldalt az olvasóállvány (ambo). A szentélyben öt csúcsíves ablakot helyeztek el, fölöttük két-két kisebb ablakkal.

A főhajóból kivezető három kijáratú ajtó fölött helyezték el az orgonát és a kóruskarzatot. A csúcsíves részek között, kétoldalt szentek szobrai láthatók.

A szószék feljáromján, a lépcsők oldalán a tizenkét apostol, a szószéken a négy evangélista képe található. A szószék fölött a jellegzetes „hangvető”.

A templomban a gyóntatószékeket a mellékhajókban helyezték el, kettőt-kettőt az oldalbejáratok mellett.

A Katolikus Kultúrház

Az épületet 1937 októberében avatták föl. A Katolikus Kultúrház – előzőleg Katolikus Kör – a plébánia és a kántorlakás közötti üres udvari részen épült, ugyanazon a telken, amelyet a Károlyi család ajándékozott.

A 19. sz. végén épült plébánia és kántorlakás közé épített épület stílusa – bár a 20. sz. elejének stílusát tükrözi – elhelyezkedésével nem törte meg az épületegyüttes látványát, jól illeszkedik környezetébe.

A kör épületének felépítését a katolikus lakosság számának gyors növekedése tette szükségessé.

Az épület nagyterme (színházterme) mellett több egymásba nyíló, különböző méretű terem, helyiség épült, melyeket jól egészítettek ki a különálló, kisebb helyiségek. Ezek a helyiségek biztosítják a nagyszámú közönség számára a művelődést, szórakozást, de egyben lehetővé tették kisebb csoportok, egyesületek számára a közösségi életet is. Az épületben színházi előadásokat, egyházi kulturális rendezvényeket, klubdelutánokat és -estéket stb. tartottak, egyben itt volt a plébániához tartozó hívők „klubja” is.

A plébánia, a Katolikus Kör és a templom együttese Újpest városképének meghatározó jellegzetessége volt. □

A fényképeket a szerző készítette. A dokumentumokat Gönczöl János bocsátotta rendelkezésre.

Dr. Kádár László, Újpest földrajzi leírója

Kádár László a magyar geográfusok azon nemzedékéhez tartozik, amelynek kiemelkedő tagjai már az 1930-as években jelentős eredményeket értek el mind a természeti, mind a gazdasági földrajz terén.

Kádár László Háromszék (ma: Kovászna, Románia) megyéből elszármazott családból való, ő azonban már a Bács vármegyei Ösövény született, 1908-ban.

Gimnáziumba Karánsebesen, Kisújszálláson és Újpesten járt. Egyetemi tanulmányait mint az Eötvös Kollégium tagja a budapesti egyetemen végezte, s 1930-ban szerzett természetrajz-földrajz szakos tanári oklevelet. A földrajzot olyan kiváló tudósoktól tanulta, mint Fodor Ferenc, Cholnoky Jenő és Teleki Pál. Fodor Ferenc később az újpesti megfigyelésekre is elkísérte volt tanítványát, Kádár Lászlót.

Kádár László a földrajz-termesztetrajz szakos tanári oklevél mellé bölcsészdoktori diplomát is szerzett. Pályafutása 1931-ben a Közgazdaságtudományi Egyetem földrajz tanszékén folytatódott, ahol gyakornokként, tanársegédként és intézeti tanárként 11 évet dolgozott. 1938–42 között a Táj- és Néprajzkutató Intézet tagja volt, először mint földrajzi vezető, majd mint igazgató. 1942-ben az újvidéki Keleti Kereskedelmi Főiskola rendes tanárává és a főiskola diákotthonának igazgatójává nevezték ki. 1945-ben átvette a Debreceni Tudományegyetem Földrajzi Intézetének vezetését, és az egyetem professzora lett. 1948–49-ben a Bölcsészettudományi Kar prodeánja, később dékánja, majd 1954–55-ben az egyetem rektora volt.

1952-től a Magyar Földrajzi Társaság alelnökévé, négy évvel később társelnökévé, végül elnökévé választották. A földrajztudomány széles körű szakértője volt, a földrajz szinte valamennyi ágát művelte. Az oktatás során az egyes általános földrajzi témák analitikus bemutatására és kölcsönhatásuk révén

szintetizálásukra törekedett. Ez irányította tudományos kutatómunkáját is. Alapos, átgondolt, átfogó szemléletet sugárzott. A folyóvízes terepasztalok megépítésével az egyetemi földrajzi oktatásban elsőként alkalmazta a didaktikai szempontból is nagyon fontos modellkísérleteket. Sokrétű tudományos tevékenységének egyik fő forrása a kutatómunka volt. Főként a folyóvíz és a szél felszínformáló tevékenységét vizsgálta; nemzetközi elismerést kiváltva kutatta a hordalékúpusok kialakításának törvényszerűségeit. Kezdő kutatóként a Duna-völgy budapesti és váci szakaszán dolgozott, és terasz-, valamint futóhomok-morfológiai megfigyeléseket végzett. Valószínűleg ekkor járta be Újpest területét is, hogy később a tanulmányát megírhasa.

További tudományos pályájára nagy hatással volt az 1933-as Almássy László-féle szaharai expedícióban való részvétel, ahol többek között megismerhette a sivatagi futóhomokformákat. Később ez a közép-európai futóhomok tanulmányozására serkentette.

Tudományos munkássága során sok energiát fordított a természeti földrajz egyéb ágazatainak vizsgálatára is. Az 1950-es évek elejétől foglalkozott a földkéreg nagyformáival, a kontinensek és óceánok keletkezésével. Számos bizonyítékot gyűjtött a Föld tágulásával kapcsolatban, és új szempontok szerint magyarázta a hegységképződést, valamint a jégkorszak kérdéseit is.

Nyugalomba vonulása után a korábbinál is többet foglalkozott Kőrösi Csoma Sándor életművének tanulmányozásával. Szerette volna, ha családi örökségében, a kovásznai házban Kőrösi Csoma Sándor-emlékmúzeumot rendeznek be, de ez sajnos a mai napig nem valósult meg.

Kádár László 1989-ben, Debrecenben hunyt el.

1930-ban jelent meg Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén című tanulmánya. □

DR. KÁDÁR LÁSZLÓ

Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén Újpest területének geológiai története*

A Duna-völgy Vác–Budapest közötti részének a kialakulása a miocénban kezdődött meg, amikor saktáblaszerű vetődések érték a mezozooszkorú rögöket. [...] A rögök „aszimmetrikus szárnyú árkos” vetődéssel lesüllyedtek, s így tektonikus árok támadt a helyükön, amely a legszebben látszik a Pilis és a Naszály között.

Ezt a tektonikus völgyet az újabb harmadkorban elborította a tenger, amelyből a budai oldal hegységei szigetként emelkedtek ki. Ott a lerakódásai alkalmazkodnak a rögök-höz: körülveszik azokat, itt azonban átmenőleg borítják az összetört rétegdarabokat, úgyhogy a geológiai középkor üledékeinek a felszín mai képeire semmi hatása sincsen. Az üledékei litorális, azaz parti képződmények: agyag, homok és kavics, amelyek Mogyoród és Veresegyház táján a felszínen vannak, a városligeti artézi kút fúrója pedig 16 m mélységben érte el őket. Káposztásmegyeren is rájuk találtak a Duna alatti alagút ásásakor. Fót környékén kissé mélyebb volt a tenger, a belekerült kavicsok ott meszes iszapba süllyedtek, amely ma építőkönek kiválóan alkalmas mészkő. Belőle épült a híres fóti templom is.

A harmadkor eleje óta folyton apadt a tenger, s a pannóniai korban már a mai szintre húzódott vissza. Ekkor az egykori fenekének már csak a mélyebb helyein maradt meg a víz: tavak voltak csak a tenger helyén.

A pliocénban a Duna őse átvágta a Visegrádi-szorost, és hatalmas, 500 km² területű, délkelet felé dőlő rétegzésű törmelékűpot épített fel a fentebb említett tektonikus árkot elfoglaló völgyben. Már a levantei kor végére 30-40 m-rel magasabbra emelte fel a völgy fenekét a mainál, az ópleisztocénban pedig, amikor a feltöltés véget ért, 144-150 m tengerszint feletti magasságban folyt,

50-60 m-rel magasabban, mint ma. Ekkori szintjéről beszélnek az ópleisztocén teraszok, amelyeket travertínólerakódás óvott meg.

A középső pleisztocénban az Al-Duna hátráló eróziójával átvágta a Vaskaput, és ezzel lecsapolta a Magyar-medencét. Ország-szerte megindult erre a folyók bevágódása; a Duna is részt vett az általános bevágódásban, és völgyet ásott bele a saját törmelékkúpjába. Amikor pedig a munkaképessége megcsappant, akkor középszakaszú lett, és ezt a völgyet kiszélesítette, az előbbi völgyfenekéből pedig csak itt-ott hagyott egy-két foszlányt. Például Pilismarót és Dömös között [...] a jobb par-ton; Zebegénynél, Alagnál, Kőbányán a bal par-ton, a 105-110 m átlagos tengerszint feletti magasságig.

Közben a sivatagos klíma következtében a völgy fenekén óriási terjedelmű futóhomok-terület képződött. Ennek a homoknak a legfiatalabb tagja természetesen a legközelebb van a folyóhoz, míg attól távolodva mindig idősebb és idősebb homokot találunk. A Duna szakaszjellege azonban rövidesen megint megváltozott, és megújuló munkaképességével újra bevágódott. Az előző völgyfeneké mint városi terasz maradt meg. Ezen terület el a futóhomok, amelyet később erdővegetáció lepett el. Ezután a bevágódás után átmenet nélkül gyengén alsószakaszú lett a Duna, nem volt arra ideje, hogy a völgyet kidolgozza, nincsen széles, alluviális völgsíkja. Az allúviumot itt csak egypár elhagyott meder képviseli mocsaras, zombékos, meszes aljával. Legtöbbször közvetlenül a part mellett emelkedik fel a városi terasz, település céljára kiválóan alkalmas, árvízmentes partot biztosítva. [...]

Újpest nagyrészt a városi teraszon fekszik, de nem alkalmazkodik hozzá legkevésbé sem, amint azt pl. Alsógöd vagy Dunakeszi

esetében látjuk, ahol a falu vége egybeesik a terasz peremével, hanem leereszkedik az allúviumra, a régi Duna-mederbe is, és lenyúlik egészen a folyópartig. Ennek az oka az, hogy itt az allúvium nem olyan mély, mint Dunakeszi és a Szilas-patak között, hanem annál 1 m-rel magasabb, kb. 104-106 m t.sz.f. magasságú, tehát 8-10 m-rel magasabban van a Duna 0 pontjánál, amelynek a magassága Újpesten Vásárhelyi Pál szerint 96,85 m a tengerszint felett. A közepes árvíz magassága 6-7 m a 0 felett. Közepes árvízkor tehát az allúvium is árvízmentes, bár nagyobb árvizek esetén komoly veszélyben forog. Újpesten a legnagyobb vízállást 1876-ban észlelték, amikor a víz tükre 104,847 m tengerszint feletti magasságig felemelkedett, és a terasz lábáig mindent elborított.

A város tehát nem fekszik egy síkban, hanem a teraszon elterülő és az allúviumon épült része között kb. 10 m magasságkülönbség van. De maga a terasz sem sík, hanem – amint már tudjuk – eredetileg szélbarázdás felszínű. Ezek a magasságkülönbségek természetesen éreztetik a hatásukat a város alaprajzában. A legnagyobb magasságkülönbség, a legélesebb térszíni vonal a terasz pereme. Irányában húzódik fent a teraszon a Baross utca, lent az allúviumon pedig a Váci és a Megyeri út.

A szélbarázdás felszín be nem épített területe döntő jelentőségű a dűlőutak irányára, mert azok a szélbarázdák hosszában, illetőleg arra merőlegesen haladnak. Kitűnik ez bármilyen szélbarázdás térszínről készült katonai térképen, de különösen szépen mutatkozik az 5062. sz. „Budapest és Nagytétény” című, 1:75.000-es lapon. A nagyobb, helységek közti forgalmat lebonyolító utak is szívesen követik ezt az irányt, de már nem feltétlenül alkalmazkodnak hozzá.

Ez az eset áll fenn annál az útnál, amelyik a múlt századi térképeken a Gyáli-patak fölött a váci országútból Rákospalota, illetőleg akkor még csak Palota felé elágazik. Az iránya mintegy ötven fokkal eltér a szélbarázdákétól, ezért nem haladhatott egyenesen, hanem hol a szélbarázdákban futott, keresve az alkalmas helyet, ahol legkönnyebben átjuthat a bucka túlsó oldalára, hol meg keresztezte a buckákat.

Ez az út volt Újpest mai főutcájának, az Árpád útnak az őse, amely görbeségével őrzi az egykori buckás felszín emlékét.

A szélbarázdák irányát a régi Újpesten tulajdonképpen egyetlen utca sem követi, mert a mellékutcák irányára már nem annyira a felszín volt hatással, mint inkább az Árpád út iránya, hiszen ahhoz kellett alkalmazkodniuk. A város északi részén, Káposztásmegyeren azonban már nem ez a helyzet: ez a rész külön indult fejlődésnek, sőt sokkal ősbibb, mint a város, és a tengelye egy dűlőút lett, amely a szélbarázdák irányában futott. Hatására a város egész északi részén északnyugat–délkeleti irányúak az utcák, bár ez a városrész egészen fiatal, s így természetesen mérnöki terv szerint épült. Itt tehát a felszín, ha közvetve is, de még az ember tervező munkájában is érezteti a hatását.

Máshol nem alkalmazkodott a város utcahálózata a térszín formáihoz; az ember folyton növekedő erejének a tudatában felvette vele a küzdelmet, és fokozódó közlekedési és kényelmi igényeinek megfelelően átalakította. [...] A legnagyobb, legnehezebb feladatot a teraszperem rótt a városra: olyan meredek lejtőjű lehetett ez itt, mint a régi meder szélén Dunakeszitől Káposztásmegyorig, hiszen ugyanannak az ágnak ugyanaz a partja volt. Ezt a lejtőt enyhítette a város 3-4 fokos lejtővé, úgyhogy nem közlekedési akadály többé, és csak a Váci és Megyeri út, meg a Baross utca közötti keresztutcák enyhe lejtőssége árulja el a helyét.

A felszín enyhe domborzata tehát nem akadályozta a várost a terjedésében, és nem hatott parancsolólag a fejlődés irányára sem. Mindössze néhány utca elhelyezkedése vezethető vissza a felszíni magasságkülönbségekre, és azokban is csak közvetve, lassú történeti fejlődés útján érvényesül a domborzat hatása. Annál nagyobb az embernek mint tájalakító tényezőnek a városunk területén végzett munkája: elegyengette, ismét síkká tette azt a felszínt, amelyet a szél buckasággá alakított. [...] □

*A tanulmány teljes terjedelemben olvasható az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2000. májusi számában.

Újpesti rovásírásos emlékek

Rovásírásos emlékeink száma örvendetesen gyarapodott két darabbal. Az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben látható két rovásírásos cseréptöredék, melyek a Duna újpesti szakaszának partjáról kerültek a gyűjteménybe.

A tárlóban, amelyben több más régészeti lelet mellett a két rovásémléket elhelyezték, a következő ismertető olvasható: „A honfoglalás korában a Duna partvidékén feküdt a vezértörzs szálláshelye, Anonymus szerint 904-től itt táborozott Kurszán fejedelem. A közeli átkelőhely (a mai Káposztásmegyér és Római fürdő között) és a jó halászati lehetőségek miatt ez a terület a magyarok állandó lakóhelyévé vált.”

A kisebbik töredék körülbelül 2x3 cm méretű. Égetett agyagból készült, szürkés-fehér mázas edényből származik. A rovásírás jobbról balra halad. A jobb oldalon G vagy L betű részlete. Utána A vagy Á, végül M betű látható. A töredék olvasata GAM, LÁM vagy LAM, ez utóbbi talán a TÁLAM szó részlete. A betűket utólag karcolták az edénybe, ezt mutatja körülöttük a máz lepattogzása.

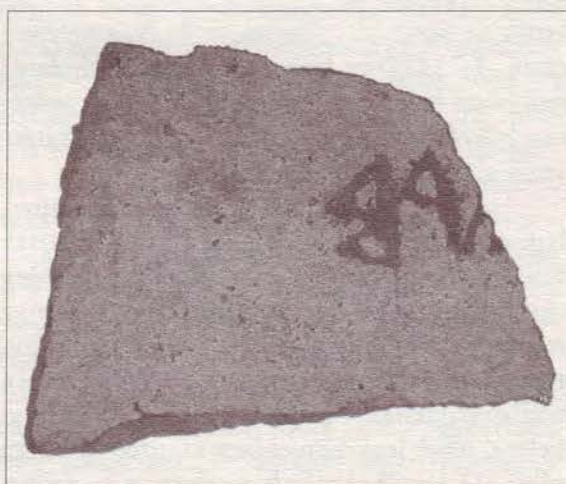
A nagyobb cserépdarab mérete kb. 5x7 cm. Égetett agyagból készült, szürkére festett korszó töredékének látszik. A darab a korszó alsó részéből származik, a mellékelt rajz szerint.

A betűk kiégetés és festés előtt kerültek a korszóra, amelynek alsó részén futott körbe a felirat. Ebből egy szövegrészlet maradt meg. A szintén jobbról balra haladó szöveg latin betűkkel: UKROGYAM vagy UKROGYÁM. Számítógépen erősen kinagyítva azonban az R Cs-nek tűnik, a Gy felső keresztvonala pedig mintha csupán anyaghiba lenne. Ebben az esetben az olvasat: UKCSODÁM.

A korszótöredéken néhány centiméterrel feljebb újabb rovásjeleket figyelhetünk meg: J, egy azonosíthatatlan jel, P, R és A vagy Á. A J betű felett egy címer vagy pajzs elmosódott mintázata látható.

A rovásjelek párhuzamai utalhatnak a két töredék korára. Egyelőre többek között időrendben a ladánybenei edényen (4-5. század), a szarvasi csont tűtartón (7. század), a botnaptáron (12-13. század), a bögözi, székelyderzsi feliratokon, a nikolsburgi ábécén (15. század), a konstantinápolyi, a rugonfalvi és dálnoki feliraton, Szamosközi István feljegyzéseiben (16. század), valamint Kájoni János ábécéjében találtam hasonló jellegű betűket.

Feltételezésem szerint, amelyet a tárló magyarázószövegére és a rovásémlék-párhuzamokra alapozok, a töredékek a 9., 10. századból származnak. Megtalálási és kiállítási helyük alapján javasolom, hogy nevezzük őket Újpesti Rovásémlékeknek. □

FERICSÁN KÁLMÁN

Fericsánok Újpesten

Egy asztalosfamília (hézagos) története, 2. rész

Dédapám, Fericsán József, aki 1844. január 20-án, Pankotán született, kitanulta a tímármesterséget, benősült egy magyar-pécskai illetőségű családba, majd az 1880-as évek legvégén Újpesten telepedett le. A bőripar itt feltehetően szolid, de biztos megélhetést biztosított dédapámnak. Mivel a család Arad és Pécska között erdőt vásárolt, s a kitermelt fából és a kereskedelemben beszerzett anyagból asztalosárut lehetett készíteni, ezért a négy fiú Újpesten asztalosszakmát tanult.

A négy testvér itt házasodott és alapított családot, valamint Újpesten építette fel házáat, műhelyét, faipari üzemét.

Újpestet ekkor az „amerikás fejlődési lehetőségek” gyorsan megvalósuló helyeként emlegették. Az 1840. április 5-én kelt újpesti alapítólevél szerint a házzal bíró lakosok pedig „mindenféle gyárokat szabadon állíthatnak, és akár minémű kézi mesterséget vagy kereskedést a hazai törvények korlátai közt szabadon folytathatnak...” Az 1895-ben hozott törvény pedig, melyet 1896-ban Újpestre is kiterjesztettek, lehetővé tette, hogy az új házat építők tizenöt évre házbéradó-mentességet kapjanak. A családi hagyomány szerint az ebben az időszakban kapott kölcsönök rövid idő múlva segélyekké váltak, vagyis néhány részlet visszafizetése után a többit elengedték.

A költözést, a telek vásárlását, a család-alapítást, a műhely- és üzeralapítást segítette a jogi háttér is, amely minden lényeges kérdést szigorúan szabályozott, mégis tág teret is adott az egyéni elképzeléseknek. Az 1884. XVII. tc., az úgynevezett ipartörvény a különböző ipari tevékenységek végzéséhez szigorú előírásokat szabott. Bizonyos tevékenységeket, így például az asztalosszakmát is képesítéshez kötötte, ezért iskolákat is létre kellett hozni, sőt az ipariskolák létrehozása kötelező volt. Továbbá előírták a munkakönyvek veze-

tését is. Az előjáróságok pedig iparlajstromot vezettek minden ipari tevékenységről.

A Fericsánok éltek a kapott lehetőségekkel, és szorgalmasan dolgoztak.

A fennálló rendelkezések értelmében az induláshoz munkakönyvet kellett váltani. Ennek – a gondoskodó jellegű törvényi előírások alapján is – szigorú feltételei voltak. Munkakönyvet azok kaphattak, akik vagy segédi alkalmazásban voltak, vagy a 15. életévüket betöltötték, vagy a tanulmányaikat befejezték.

József és Ágoston munkakönyvét a család megőrizte. Ebből következően tudjuk, hogy a három előírt feltétel egyikének megfelelték, ezért munkakönyvet kaphattak. Azt is tudjuk, hogy az 1884. XVII. tc. az egyes szakmákat több csoportra osztotta, amely felosztás folyamatosan változott egészen az 1922. XII. tc. megjelenéséig. Ez újra összefoglalta a dolgokat a kornak megfelelő módon. (A logikus csoportok a következők voltak: A: képesítéshez kötött iparok, B: engedélyhez kötött iparok, C: szabadon űzhető iparok, D: bejelentéshez kötött iparok, E: kereskedés, F: fuvarozók, G: gépi fuvarozók stb.) A faipar a képesítéshez kötött iparok csoportjába került, egyrészt a kézművesség megfelelő elsajátításához szükséges hosszú tanulmányi idő, más-

Fericsán József és neje, Galambos Mária öt gyermekük körében

részt a gépi műveletek veszélyessége miatt. Ebből viszont az is következik, hogy ez a Fericsán-generáció Erdélyben, pontosabban a Partiumban szerezte meg szakmai ismereteit. Itt végezték szakmai iskoláikat is.

Dédapánk és legidősebb fia, József intézték a faanyagszállítást, amely munkálatokhoz Ágoston is csatlakozott, amikor a megfelelő kort elérte. A korban második fiút, Györgyöt pedig elsősorban az asztalos szakmában szükséges gyakorlat megszerzésére ösztönözték, mert szeretett tanulni, és tehetséges, szorgalmas is volt. Jól döntött a dédapám, amikor őt tette meg az előretolt újpesti helycsinálónak.

Kezdjük ennek a generációnak a megismerését a legidősebb testvér munkájának és családjának a bemutatásával:

Fericsán József asztalosmester. Pécska, 1870. március 22. – Újpest, 1917. december 20. Élt 47 évet. Újpesten, a Virág utca 28. sz. alatti házban lakott.

A 14 éves József a Magyarpécskán, 1884. október 8-án kelt 175. sz. munkakönyve alapján 1886. december 1-jén kezdett Újpesten a szakmában dolgozni. A munkakönyv megszerzése és az első újpesti munkába állása közötti két esztendőben József segítette dédapánk szállításait, illetve építette a család lehetőségeit Újpesten. Ugyanazoknál az újpesti mestereknél (Pótz Mihály, Leyrer István, Krisztics Ede stb.) tanult, mint később a testvérei. 1899-ben, illetve 1904 és 1905 között Fericsán György testvérénél is alkalmazásban volt. Ezzel a bejelentett munka, a kellő gyakorlat megszerzése, a kereset és az utazás-szállítás is biztosítva volt. Újpesten, munkája közben ismerkedett meg a sok gyermeket nevelő Galambos család egyik szép, határozott és szorgalmas lányával, Máriával, aki a hat gyermek közül a legidősebb volt ebben a családban. A Galambosok ekkor már régi újpesti családnak számítottak. (G. Mária Újpest, 1871. október 10. – Pilisvörösvár, 1945.)

A 24 éves József, aki ekkor a Mária utca 22.-ben lakott, 1894. június 24-én vette feleségül G. József és Barát Mari akkor 23 éves leányát, Galambos Máriát, aki hét gyermeknek adott életet. A 37 éves József 1907. október 9-én kérvényezte és október 30-án kapta meg az

ipari tevékenységhez szükséges 23721 sz. engedélyét. Mint a legidősebb gyermek, ő intézte a legtovább a faanyagszállításokat Arad és Újpest között, amíg a Felvidékről történő dunai úsztatások, illetve a vasúti szállítás rendkívüli fejlődése ezt megengedte. A szállítási üzletágban ekkor már nagy volt a konkurencia. (1891-től lehetett szállítani a Budapest–Vác–Kassa új vasút-vonalon.) A testvérei már több évvel korábban elkezdték kiépíteni az újpesti faipari vonalat a szállítások mellett. Ekkor József is váltott, és beállt az Újpesten jól megindult családi iparágba. A sok munka az erejét fiatalon felőrölte. A felesége 1918. január 11-től özvegyi jogon vezette tovább a vállalkozást, amely 1927. március 16-ig működött, a Rózsa utca 16.-ban.

Hét gyermekük születésük sorrendjében:

1.) F. Vilmos, Újpest, 1895. február 10. – Újpest (Bp.), 1959. augusztus 4.

Élt 64 évet. Vilmos születésekor a Mária utca 3.-ban lakott a család.

2.) F. József Pál, Újpest, 1896. december 21. – Pilisvörösvár, 1947.

Élt 51 évet. József Pál születésekor a Virág utca 10.-ben lakott a család.

3.) F. Ferenc, Újpest, 1899. március 7. – Újpest, 1899. október 10.

Élt hét hónapot. Ferenc születésekor az Ősz utca 52.-ben lakott a család.

4.) F. Hermin, Újpest, 1900. május 26. – Újpest, 1901. augusztus 26.

Élt 15 hónapot. Születésekor az Anonymus u. 17.-ben lakott a család.

5.) F. Mária (Patek Károlyné), Újpest, 1902. április 10. – Újpest, 1950.

Mariska születésekor az Ősz utca 52.-ben lakott a család.

6.) F. Mihály Sándor, Újpest, 1905. február 4. – Solymár, 1982. november 23.

Élt 77 évet. Mihály születésekor a család a Tavasz utca 52.-ben lakott.

7.) F. Lajos, Újpest, 1908. március 24. – Újpest, 1945. január 20.

Élt 37 évet. Lajos születésekor a család a Nyár utca 56.-ban lakott.

Fericsán József, mint ezen generáció legidősebb tagja, több évtizedig tartó utazásaival és szállításaival megalapozta családjunk Újpesten történő kibontakozásának lehetőségét.

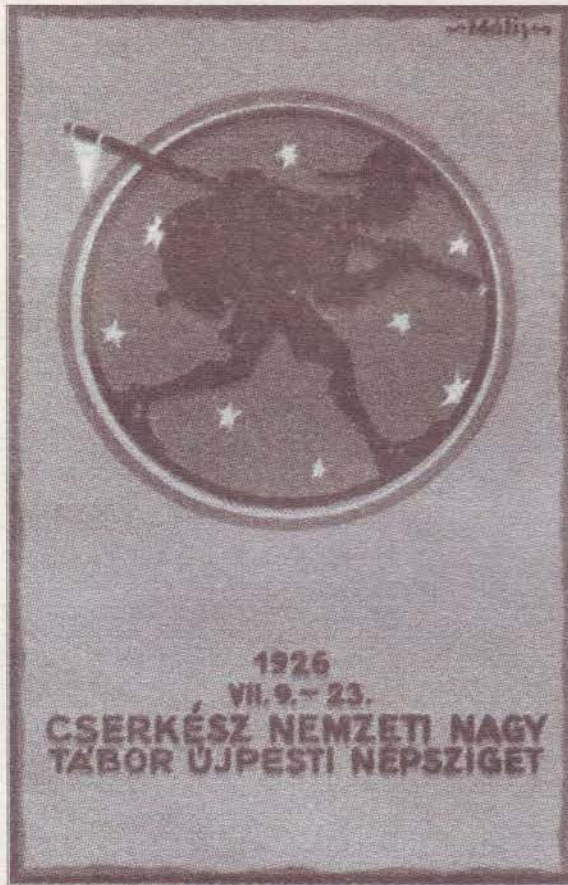
(Folytatjuk...)

FEJES ANTAL

A megyeri cserkésztalálkozó 1926. július 15-25.

Az első világháború után újjáéledő magyar cserkészlet első nemzetközi megméretetésére az 1924-ben, Dániában rendezett II. világjamboree (világtalálkozó) keretében került sor. A magyar csapat indulását közel fél éves, gondos előkészítő munka előzte meg. Ennek eredményeképpen a 48 főből (6 órsből) álló magyar csapat a Koppenhága melletti királyi vadaskert Ermelunden nevű tisztásán megrendezett jamboreen az Egyesült Államok és Nagy-Britannia mögött 166 ponttal az előkelő harmadik helyet érte el a végső összehasonlításkor.

A nemzeti nagytábor plakátja

A sikeres dániai szereplés után hazatérő csapatot az egész ország ünnepelte, sőt Horthy kormányzó különkihallgatáson fogadta őket. Ezután egyre erősödött az a meggyőződés, hogy immár elkerülhetetlen a magyar cserkészlet országos seregszemléjének megtartása a határon túli magyar és egyéb külföldi cserkészcsapatok meghívásával.

A rendezendő cserkésztalálkozó, a nemzeti nagytábor helyszínéül az újpesti Népszigetet választották, a lebonyolítás időpontjaként pedig 1926 júliusát jelölték ki.

A nagytábor előkészítő munkálatait a magyar cserkészlet egyik „apostola”, dr. Sík Sándor és a kijelölt táborparancsnok, Selkey (Schelken) Oszkár irányította.

Az újpesti Népszigetet a tavasz kedvező időjárását kihasználva vasárnaponként több száz önkéntes cserkész szabadította meg a bokroktól, és planírozta a leendő tábor területét. A jó ütemben haladó munkálatokat azonban több nem várt esemény, így a szigeten folytatott kotrasi munkálatok és a Népsziget tulajdonjoga körüli vita nehezítették. Mire a szervezők az összes felmerült problémát megoldották, bekövetkezett a legsúlyosabb csapás, amitől mindenki a legjobban tartott: a Duna áradása, ami az egész nemzeti nagytábor megrendezését kétségessé tette.

A katasztrófahelyzet súlyos dilemma elé állította a szervezőbizottságot: mondják-e le a közel egy esztendeje szervezett eseményt, avagy próbáljanak meg új helyszínt keresni? Mivel a találkozó lemondása jelentős presztízsveszteséget okozott volna, s az idő is egyre sürgetett, a tábor új helyszínét az Újpest területéhez tartozó megyeri homokdombokon jelölték ki. Az Újpesti Napló július 17-i száma így írt: „Nyolcezer cserkész táborozása Újpest határában. Azon a részen, ahol a Szilas-patak a Dunába ömlik, vertek sátrat az ország cserkészei. Dombos legelőrész, amelyet gróf Károlyi engedett át a táborozás céljaira, nagyszem-

rően megfelel a célnak. Amidőn elsőnek látja a szemlélő az óriási területen fekvő sátrakat, hős őseink jutnak eszünkbe, akik hasonlóképpen táboroztak harcrakészen ellenséget várón. Ezek azonban békés fiatalok, nyári vakációjuk egy részét töltik azzal, hogy katonai fegyver mellett a természeti viszontagságok között eddék magukat.”

Gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész, továbbá a kormány hathatós anyagi segítségét kihasználva a Magyar Cserkészszövetség feszített iramú munkába kezdett.

A parancsnokság július 6-ai táborba szállásával kezdetét vette az érdemi munka, azon belül is a közel tízezer fő befogadására alkalmas sátorváros felépítése. A tábor központjában kialakított „főtér” az országzászlónak, a tábor órájának és a harangoknak adott otthont. Közvetlenül a főtér mellett terült el, önálló tömböt alkotva, a táborparancsnokság sátorcsoportja. A tábor északi peremén a tábori vendéglő, a bazársor, a cukrászda és a céllövölde, a déli részén pedig az élmező sátortelepek és a tűzoltóállomás helyezkedett el. Volt továbbá elsősegélyhely, tábori kórház, színház, mozi, vízcserkésztelep és tábori rendőrség is.

A tábor nemzetközi jellegét az angol, a dán, a lengyel, a német, az osztrák, az olasz, a bolgár, az izlandi, az indiai, a lett és a svájci cserkészek jelenléte adta. Az egyes országok csapatait a helyi cserkészvezetők kísérték. A nemzeti nagytábor rendezvényeit megtisztelte Lord Henry Hampton angol főcserkész, Sir Boden-Powel, a cserkészet „alapító atyjá-

nak” állandó helyettese, gróf Hans-Georg Wilczek osztrák főcserkész, dr. Roberto Villetti, az Olasz Nemzeti Cserkészszövetség főtitkára, valamint Peter Trojanov bolgár főcserkész is. A Cserkész Világközpontot az osztrák Tauber „papa” képviselte.

A megnyitó előtti nap estéjén a résztvevő csapatokat hajón Budapestre szállították, ahol azok a főútvonalakon ünnepélyes, lampinos takarodót rendeztek.

A megnyitóünnepség 1926. július 15-én, reggel 5 órakor, a tábor harangjainak kongásával vette kezdetét. A gyülekező után gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész, majd Albrecht királyi herceg, a Cserkész Nagytanács elnöke szólta a jelenlévőkhöz. A beszédek után Lord Henry Hampton lépett az emelvényre, aki a betegsége miatt távolmaradó Boden-Powel, a népszerű „Bí-Pí” nevében fogadta a cserkészcsapatok zászlótartóinak tisztelgését. Az ünnepi események záróakkordjaként a megnyitónak otthont adó főtér felett a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület repülőgépe húzott át, egy koszorút dobva az ünneplő sokaságra. A nyitónap eseménye volt a „magyar szolidaritás tábortüzeinek” meggyújtása, amelyekkel a hazai és a határon túli magyar cserkész ifjak, a Prágában tanuló felvidéki magyar diákok kezdeményezésére, II. Rákóczi Ferenc születésének 250. évfordulójára emlékeztek.

Július 17-én zajlott le a cserkésztalálkozó kormányzói szemléje a Vérmezőn. A nagytábor résztvevőit hat gőzhajó szállította Megyerről a Lánchíd pesti hídfőjénél lévő ha-

A nagytábor vezetősége - közepén Selkey (Schelken) Oszkár parancsnok, jobbján Fodor Ferenc, balján Ulbrich Hugó parancsnokhelyettes

Csapatsemle magyar és lengyel cserkészekkel

jóállomásra, ahonnan a csapatok a cserkészzenekarok által játszott indulók dallamára vonultak keresztül a hídon a Vérmező irányába.

A sikeres koppenhágai szereplés miatt a találkozót szinte végig kitöltő ügyességi versenyeket nagy figyelem kísérte. A különféle versenyszámokat két csoportba osztották, voltak kötelező és nem kötelező megmérettetések.

A kötelező versenyszámok közé tartoztak a táborverés csapatversenyben, tábortűzgyújtás, őrsi viadalokban pedig a különféle akadályversenyek. Az egyéni versenyeken volt térképolvásás, elsősegélynyújtás, nyomkeresés, vízi mentés és főzés.

A szabadon választható versenyszámokat öt csoportba osztották. Az első kategóriába tartoztak a Koppenhágában már sikerrel teljesített próbák (pl. a vízi cirkálóverseny), a másodikba a nehezebb különpróbák (lovaglás, céllövés, kerékpározás, telefonszerelés), a harmadikba a könnyűatlétikai számok és az úszás, a negyedikbe az egyéb sportversenyek (pl. vívás), az ötödikbe pedig a betegápolás, a tűzoltás és a tolmácsolás.

A nemzeti nagytábor mindennapjairól a Táborig Újság számolt be. A hat egyenként 12 oldalas szám összesen 3000 példányban, sok fényképpel és karikatúrával illusztrálva jelent meg Radványi Kálmán szerkesztésében. Az újság nyomtatását az újpesti Fráter nyom-

da térítés nélkül vállalta, a terjesztésében pedig tíz tapasztalt rikkancs vett részt.

Július 21-én és 22-én megkezdődött az egyes külföldi csapatok hazautazása. A svájci és a német küldöttség, valamint Lord Hampton búcsúztatására Megyerre látogatott Garcia Real vicomt spanyol, Teodor Pamlov bolgár, Durini di Monza olasz nagykövet és Franz Kienast svájci főkonzul, akiket gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész fogadott, és Selkey (Schelken) Oszkár táborparancsnok kalauzolt végig a nemzeti nagytáborban.

22-én este a hazatérő Lord Hampton tiszteletére nagy máglyát raktak. Az ünnepélyes tűzgyújtáson megjelent Albrecht királyi herceg, valamint Walkó Lajos kereskedelmi miniszter. Lord Hampton búcsúajándékként az addig a főárbocon lengő brit lobogót átnyújtotta a magyar cserkészek képviselőinek, egyúttal kifejezte háláját és nagyrabecsülését a nagytábor szervezőinek a kiváló rendezés és lebonyolítás elismeréseként. Ezután dr. Sík Sándor táborelnök mondott beszédet, amit a székesfehérvári hadiárva-zenekar koncertje, a bolgár cserkészlányok néptáncbemutatója, több szavalat, ének- és zeneszám követett.

A Nemzeti Cserkész Nagytábor záróünnepségét 1926. július 25-én este 9 órakor tartották. A fővárosi és főváros környéki cserkészcsapatok 26-ai, a vidéki csapatok 27-ei elvonulásával végleg lezárultak a megyeri cserkésztalálkozó eseményei. □

A Széchenyi István-emlékünnepeés résztvevői az István úton

BOTTLIK IVÁN – HARDICSAY PÉTER

95 éve született az 1934. évi újpesti sakkverseny győztese, Lilienthal Andor nemzetközi sakknagymester

Lilienthal Andor nemzetközi sakknagymester magyar szülők gyermekeként, 1911. május 5-én, Moszkvában született. Az édesanya fiával 1914-ben visszaköltözött Magyarországra.

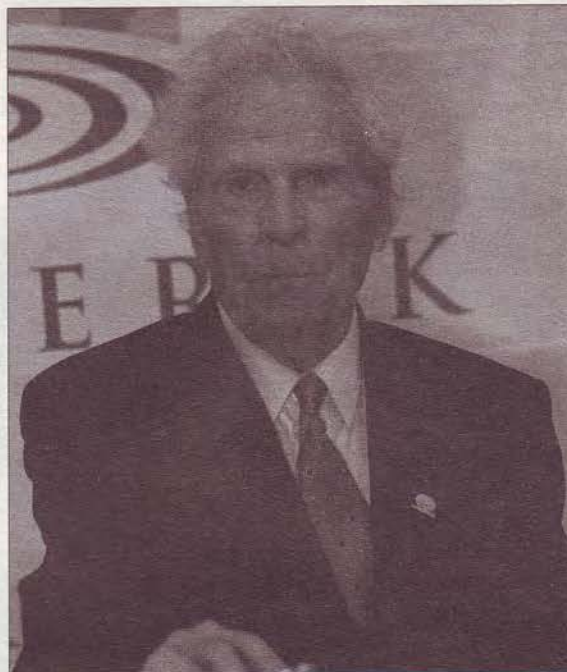
Lilienthal Andor szabósegéd lett. A bátyjától megtanult sakkozni. Az Andrássy úton gyakran kereste fel a Műcsarnok kávéházat, a munkássakkozás központját. A kávéházi sakkban egyre gyakorlottabb lett, felfigyeltek rá. Tanult szakmájában és a sakkban is csaknem egyszerre lett mester. 18 évesen elindult felfedezni a világot. Mivel nagyon barátságos és közvetlen volt, könnyen talált barátokra. A tehetséges fiatal először Bécsbe, majd Berlinbe jutott el. Később már megkapta a hosszabb idejű vízumot, és eljutott vágyai színterére, Pá-

rizsba. Ott a híres Régence kávéházban megmérkőzött a világ legjobbjával, 1929-ben sikerült a világbajnok dr. Alekszander Aljechint is legyőznie.

1934 a fiatal mester számára a sikerek esztendeje volt. Novemberben Bilbaóban 121 főnek adott szimultánt +107, -1, =13 eredménnyel, decemberben pedig Hastingsben legyőzte Capablancát, a kubai világbajnokot, mégpedig vezéráldozattal! A világ összes jelentősebb lapjában megjelent ez a parti, és mintaként szolgált későbbi analóg áldozatokhoz. 1934-ben versenyről versenyre utazott. Május 1–20. között az Újpesti Sakk Kör 25 éves évfordulójára rendezett tornán is részt vett. A Pesti Napló 1934. április 29-i számának 47. oldalán olvashatjuk a következőket: „Szerencséjére az Újpesti Sakk Kör derék és dolgozó vezetőségének oly kultúr-

Lilienthal Andor mint világbajnokjelölt 1950-ben Budapesten

Lilienthal Andor 2006. május 11-én a tiszteletére rendezett ünnepségen

férfiak karolták fel az újpesti verseny ügyét, hogy a siker már előre biztosítva van. Elsősorban dr. Hóman Bálint kultuszminister vállalta a fővédnökséget; dr. Semsey Aladár, Újpest város polgármestere, a sakkozás lelkes barátja a város támogatását szerezte meg; Aschner Lipót, az Egyesült Izzó igazgatója pedig a kultúrházat engedte át a verseny céljára és vállalta a mesterek ellátását. De a fent nevezettekén kívül az újpesti gyárak és az egész társadalom megtett minden lehetőt, hogy a verseny minél jobban sikerüljön és az újpesti verseny bevonuljon a saktörténelembe.” A verseny délután 3 órától este 9 óráig tartott.

Mind a Pesti Napló, mind a Népszava minden forduló után minden játszómáról beszámolt, és rövid, néhány mondatos összefoglalót adott. A Népszava írt arról, hogy a munkás sakkozók 30 filléres egyesületi jeggyel mehettek be a fordulókra. Ez az összeg akkor 1 kg kenyér ára volt. A nagy verseny mellett a Tungstramkultúrházban fejtőversenyt is rendeztek. Az eseményről az Újpesti Napló április végén és május elején több alkalommal is beszámolt.

A versengésen 18-an vettek rész, közöttük számos világhírű nagymester (Eliskases, Flohr, Grünfeld, Pirc, Stahlberg, dr. Tartakower, dr. Vidmar). Lilienthal +7, -0, =8 eredményt ért el, ezzel egyedüli első lett. Lilienthal Andor akkor már kizárólag a sakkból tartotta fenn magát.

A későbbi nagymester a nácik elől menekülve 1935-től a Szovjetunióban élt 1976-ig, amikor végleg hazaköltözött. Közben kérte, hogy játszhasson a magyar olimpiai csapatban. 1935-ben Varsóban és 1937-ben Stockholmban magyar színekben szerepelt. Svédországban az első táblán óriási formában játszott. Ennek is köszönhetjük a magyar csapat olimpiai ezüstérmét!

1939-től a Szovjetunióban szerepelt. Szovjet állampolgárságot kapott. 1939/40-ben Moszkva bajnoka, 1940-ben szovjet országos bajnok. 1950-ben világbajnoki zónaversenyen is játszott.

Edzője volt Tigran Petroszján világbajnoknak, Vaszilij Szmiszlov világbajnoknak és Krogiusz nagymesternek, aki a pszichiátria professzora lett. Edzői munkája megkoronázásaként a szovjet válogatott edzője lett.

Hazatérését a Magyar Sakkszövetség elnöksége, a most 101 éves Szerényi Sándor el-

nök és az MSZMP főtitkára, Kádár János támogatta (akinek Lilienthal Andor valamikor osztálytársa volt). A nagymester két éven át a Vasas Izzó sakkszakosztályában játszott és edzősködött. Ezután a Selyemkikészítőhöz igazolt, és ott is fejezte be versenyzői pályafutását.

Amikor 1993-ban Polgár Judit és Borisz Szpasszkij volt sakkvilágbajnok Budapesten mérköztek, az eseményen Lilienthal Andor is megjelent. Hardicsay Péter mellett ült, és elemezték az adott állást. Kapásból jobb lépést javasolt, mint amit Szpasszkij tett. Azt mondta, hogy Botvinnik ezen az úton folytatná, Szpasszkij kevésbé erélyesen folytatta, és nem tudott előnybe kerülni. A lépésből teoretikus cikk és ajánlás született. A későbbi elemzés igazolta a nagymesteri intuíció helyességét.

A sakknagymestert ma is nagy tisztelet övezi. Ez évben díszvendégként meghívták Moszkvába, az Aljechin-émlékversenyre. Ő az utolsó élő sakkozó, aki még játszott Aljechin-nel. A nemrég még Magyarországon tartózkodó (rejtőzködő) Robert Fischer exsakkvilágbajnok – akit azóta Izland az amerikai elfogatóparancs ellenére befogadott – felkereste őt, és játszmákat elemeztek.

2006. május 11-én a Magyar Sakkszövetség Baráti Köre a Szövetség székházában bensőséges ünnepen köszöntötte a nagymestert. Itt adták át a sportolónak a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF) dékánjának jókívánságait és a TF Jubileumi Emlékplakettjét.

Lilienthal Andor ma, 95 éves korában is mindennap elemez, reggel hideg vízben tusol, hetente háromszor úszik, és autót vezet. □

Lilienthal Andor és Ruszlán Ponomarjov ukrán nemzetiségű FIDE-exvilágbajnok a 2006-os moszkvai Aljechin-émlékversenyen

DR. HENCSEI PÁL

Szondy István

öttusázó olimpiai- és világbajnok 80 éves

A magyar öttusázók első olimpiai bajnok és világbajnok csapatának egyaránt tagja volt Szondy István, aki 1950-től 1952-ig testnevelő tanárként dolgozott az újpesti faipari technikumban.

Szondy István Berettyóújfalun született, 1925. december 29-én. Hároméves korában került Ceglédre, és itt kezdett el sportolni. Először úszott és vízilabdázott, 1941-ben országos fiúbajnokságot nyert gyorsúszásban. 1943-ban indult először öttusaversenyen, amelyen a háborús viszonyok miatt a lovaglást kérekpározás helyettesítette.

Felkészülés a bajnokságra 1953-ban

1948-ban, a londoni olimpián a 18. helyen végzett. Külön érdekesség, hogy katonai egyenruhában, főtörzsőrmesteri rangjelzéssel versenyzett, mert abban az időben civilek még nem vehettek részt öttusaversenyen. Szondy nem volt katona, de a hadügyminiszter különparancsban léptette elő, azzal a kikötéssel, hogy egyenruháját csak külföldön viselheti. A magyar öttusázók közös felkészülésen vettek részt a szovjetekkel Moszkvában. Szondy biztos tagja volt a Helsinkibe utazó csapatnak, hiszen 1949-től háromszor nyert egyéni, egyszer pedig csapat-országosbajnokságot.

1952-ben a helsinki olimpián öttusázóink megnyerték a csapatversenyt, egyéniben Szondy István harmadik lett. 1953 és 1955 között kétszer volt világbajnok csapat tagja, egyéniben világbajnokságokon egy ezüst- és egy bronzérmét nyert, 1955-ben az 5. helyen végzett.

Szondy párbajtőrívásban is nyert országos csapatbajnokságot (1951), továbbá 1952-ben téli öttusa csapatbajnoki címet szerzett: ebben a sportágban az úszás és futás helyett lesiklásban és sífutásban versenyeztek. 1956-ban a stockholmi lovasolimpián díjugratásban indult.

1956 októbere az ő életét is alapvetően meghatározta. Október 20-án feleségével öt napra Bécsbe utazott. Az öt napból 44 év kinttartózkodás lett az NSZK-ban. Két év pincérkedés után Wolfsburgban tudott elhelyezkedni, majd Frankfurtban, a Goethe Egyetemen lett testnevelő tanár. Edzőként Warendorfban, az NSZK öttusacsapatának szövetségi kapitányaként dolgozott. 1971-ben megalakította az egyetem vívószakosztályát. Vívómesterként dolgozott, és az amerikai öttusázóknak edzőtáborokat vezetett.

73 évesen hagyta abba a munkát. 2000-ben tért haza végleg. Kedélyét megőrizte, rendszeresen részt vesz az Olimpiai Bajnokok Klubja és a Magyar Olimpiai Akadémia rendezvényein. □

VARGA JÁNOS

Az Újpesti Vízi Úttörőcsapat története, 1. rész

1954. szeptember 1-jén kezdte meg működését a Budapest IV. kerületi Úttörő Technikai Állomás a Vécsey utca 120. alatt. A technikai állomás elnevezés 1957-től úttörőházra változott. 1962-ben az úttörőház az István tér 14. alá költözött. Innen került át 1990-ben a volt MSZMP-székházba – István út 17–19. –, ahol ma a gyermek- és ifjúsági ház működik.

Az Úttörő Technikai Állomás megszervezője és első igazgatója az 1905-ben, Budapesten született Szabó József lett.

Szülei Géderlak és a szomszédos Dunaszentbenedek községekből valók voltak, a jobb megélhetés reményében költöztek Budapestre. Alig volt 10 éves, amikor az I. világháború alatt szülei meghaltak, így a nagyszülők nevelték fel Géderlakon. A tanítói képesítés megszerzésével egy életre a gyerekek neveléséhez kötötte magát. Vidéki tanítóskodás után

a negyvenes évek végén költözött családjával ismét Budapestre.

Felesége, Szabó Józsefné ebben az időben a Megyeri Úti Leányiskola igazgatója volt.

Az 1956-os forradalom leverése után, 1957 februárjában politikai határozatot hoztak az ifjúsági szervezetek munkájának újraindításáról. Újpest iskoláiban is megkezdődött az úttörőcsapatok szervezése. 1957. március 21-én létrejött a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, kialakították ennek újpesti szervezeteit. Az Országos Úttörő Elnökség állást foglalt az önkéntesség mellett. Szabó József, aki ebben az időben a kerületi úttörőtűkár tisztségét is betöltötte, Vörös Istvánnal, a Langlet Utcai Általános Iskola és Kispál Sándorral, az Április 4-e (ma: Tanoda) Téri Általános Iskola tanárával és a Viola Utcai Általános Iskolában tanító Zana Dezsővel megalakították a kerületi szervezőbizottságot.

Szabó József a Vécsey u. 120. számú kertjében vízi úttörőkkel

Elsőnek az úttörőházban alakult meg egy csapat, mely később a 632. sz. Kossuth Lajos vízi úttörőcsapat nevet vette fel. Az újonnan megalakult csapat már 1957 augusztusában táborba indult Balatonszéplakra. 23 fiú és 2 felnőtt töltött 10 napot a Balaton mellett.

Az úttörőházban nemsokára megalakult a 663. sz. Kossuth Zsuzsanna vízi úttörőcsapat. Ez a leányok csapata volt. A két vízi csapat úgynevezett területi csapat volt, vagyis nem kötődtek iskolákhoz, a kerületből bárki beléphetett ezekbe a csapatokba. Programjuk, táborozásaik, kirándulásaik természetesen közösek voltak.

A leánycsapat vezetője dr. Nagy Lászlóné Nagy Etelka, a Megyeri Úti Iskola tanára lett, aki gazdasági vezetőként a két csapat Esztergomtól Mohácsig tartó nagytáborának megszervezéséről. Ő gondoskodott a két csapat ellátásáról az 1960. évi szigetkerülő nagytáborban is. Tanév közben az őrök munkáját szervezte, irányította.

A vízi tevékenységhez elsősorban csónakokra és tábori felszerelésre volt szükség. Ezek birtokában indulhatott meg a kiképzés. A gyerekeket meg kellett tanítani a legfontosabb hajózási, táborozási és együttélési ismeretekre. Így írtak erről azok a gyerekek a csapat albumába, akik ezeknek az eseményeknek részesei voltak: „Ősszel elkezdődött az iskola. A kerület minden iskolájában szétfutott a hír,

lehet vízi úttörőnek jelentkezni az úttörőházban, a Vécsey utcában. A szakkörökben mindenki azt készítette, amihez kedve volt, nyáron táborozni és evezni jártunk a Dunára, kirándulni a pilisi hegyekbe. Szeptember 15-ére hívták meg az érdeklődőket a Vécsey utcába. Ünnepléses csapatgyűlésen tájékoztattak a csapat rövid történetéről, a feladatokról. Aki akart, jelentkezett vízi úttörőnek. Voltak, akik meggondolták magukat, de sokan jelentkezünk. Még aznap őrökbe osztottak, és megismertük őrsvezetőnket, alaki képzésben vetünk részt, és megtanultuk az újpesti vizesek indulóját. A számomra nagyon emlékezetes délután estebe hajlott, és tábor tűzzel fejeződött be.” „Az őrsi foglalkozások minden második héten az úttörőházban voltak. Az általános képzésen túl térképismeretet, csomózást, vízi ismereteket sajátítottunk el. Nyárra legkevesebb harminc népdalt és indulót tudott az egész társaság. Gyakorlati foglalkozás keretében a csónaképítő szakkörben működünk. Elsőrendű feladat a hajózófelszerelés pótlása és karbantartása. Természetesen modellezéssel is foglalkoztunk. Ha leesett a hó, szánkókirándulásra indult a csapat. A Hármashatár-hegyre és Solymárra járt szánkózni a csapat. A téli felkészülést egy nagy tavaszi akadályverseny zárta le.”

1958-ban, a tanév vége felé elkészült a „Vöcsök” nevű, tízszemélyes ladik, a „Sirály” nevű, kétszemélyes és a „Kajsza” nevű, egy-

Ladikkal a Dunán, 1958-ban. A kormányos Szabó József

személyes kajak. Ez a hajópark állt rendelkezésre három fiú- és két leányőrs részére. A csapatnak ekkor 33 fiú és 30 leány tagja volt. Csak felváltva tudtak a csónakokba beülni. Ennek ellenére nagy lelkesedéssel gyakorolták az evezés és a csónakirányítás művészetét. Vezetőik is majdnem gyerekek voltak ekkor. Az első őrsvezetők Fekete Magda, Magó Márta, Mikulovszky Lilla, Haupt Gyula, Mészáros András és Nádasi Iván voltak.

Szabó József, vagy ahogyan egész Újpesten hívták: „a Szabó bácsi” mint úttörőházigazgató nem tudott elég időt fordítani a lelkes és népes csapat vezetésére, ezért időlegesen átadta a parancsnokságot. 1965-től egészen 1985-ig azonban nyugdíjasként, ismét Szabó bácsi volt a csapatvezető.

Az iskolai úttörőcsapatokat az iskolán belül egyre inkább hivatalból szervezte meg az iskolavezetőség. A csapatok vezetői az iskola tanáraiból kerültek ki. A gyerekek kötelező ünnepi ruhája az úttörő-egyenruha volt. Ennélfogva szinte minden gyerek tagja lett az úttörőmozgalomnak.

A vízi úttörőknél más volt a helyzet. Szabó bácsi a kerület nyolc iskoláját járta, osztályfőnöki órák alkalmával mesélt a gyerekeknek, hogy milyen kalandok várnak rájuk, ha megpróbálkoznak a vízi étellel. Sokan jelentkeztek, de sokan el is pártoltak, amikor kiderült, mi mindent kell megtanulniuk, és mennyit kell dolgozniuk a felszerelések javításában.

A tanév folyamán kiképezték a csónakok kormányosait a nagyobb és fegyelmezettebb gyerekekből. Hatásos pedagógiai eszköznek bizonyult az evezősből kormányossá válás lehetősége. Minden gyerek szeretne ügyesebbnek, nagyobbaknak tűnni a többiek előtt, kivívni maga számára a társaság jobb megbecsülését.

1959 nyarára és a nyár folyamán minden gyerek megtanult a ladikban evezni. A csónakokat a flottilla segítségével felszállították Nógrádverőcére, a szabad strandhoz. Augusztus 1–14. között pedig a csapat 30 fővel Magyararkúton az Irma-forrás közelében öt nagy katonai sátorban táborozott. Kétnaponta meneteltek Verőcére oda és vissza. Gyakorolták az evezést, a Dunában való úszást, számháborúztak a kisoroszi szigetcsúcson. Szolgálatra

voltak beosztva. Nappali szolgálaton vásároltak és a konyhán segítettek, éjszaka pedig őrködtek. Kirándultak a nógrádi várba, és szabadon élhettek a Börzsöny hegyei között. Az újpestiekkel egy időben Magyararkúton három másik sátoztábor is működött.

Szeptember elején újra kezdődött a gyerekek toborzása az iskolákban. Sikerült újabb csónakokat szerezni. Az újpesti téli kikötőben volt a Mahart szertára. Itt tárolták a leselejtezett deszkaladikokat. Ezeket a ladikokat vásárolta meg az úttörőház. Az öreg ladikok aztán a Váci út és Hám Kálmán (ma: Juliánusz barát) utcák sarkán lévő csónaképítő műhelybe kerültek, ahol Tóth József csónaképítő mester vezetésével, a gyerekek közreműködésével javították fel a hajókat. Az evezőket az úttörőház csónaképítő szakkörében készítették.

1959. augusztus elején öt ladikban 43 táborozó indult el Esztergomból. A táborozások során felkerestek minden olyan történelmi helyszínt, várat, emlékművet, templomot stb., amelyet elérhettek. Esztergomban megismerték többek között a királyi palotát, Balassi Bálint szobrát, azt a hegyet, amelyre a törökök felhúzták ágyúikat Esztergom ostromához. Mohácson eljutottak arra a helyre, ahol az 1526-os vesztes csata hősei nyugszanak. Felkeresték a Csele-patakot, amelybe Lajos király fulladt. A táborozás végére is nagy élmény jutott. Abban az időben naponta jártak a gőzhajók Budapestről Mohácsra és vissza. Mohácsról reggel 10 órakor indult a hajó, és csak másnap reggel érkezett Budapestre. Hatalmas élmény volt egy ilyen gőzösön utazni. A Szent István nevű kétkéményes volt, három fedélzettel, a hajó aljában alvótermekkel. Minden állomáson sokan szálltak be és ki. Az utasok nagy kosarakban zöldséget, gyümölcsöt szállítottak a budapesti piacokra. Nappal végig láthatták az utat, amelyet lefelé evezve két hét alatt tettek meg. Amikor besötétedett, a két kémény közötti fedélzet vaslemezére terítették a pokrócokat. Itt olyan meleg volt, hogy nem is kellett takarózni. Hajnalig nézték a csillagokat, miközben alattuk dohogott a hatalmas gőzös. Itt születtek a nagy barátságok, és itt fogalmazódott meg bennük, ide újra és újra el kell jönni, mert ez az igazi nagy kaland.

(Folytatjuk...)

Emlékezés Alaksza Ambrusra

A költőként, műfordítóként és pedagógiai szakíróként ismert Alaksza Ambrus 1903. március 14-én született Nagysenkőcön (ma: Szlovákia). Középiskolai tanulmányait az Újpesti Állami Főgimnáziumban (ma: Könyves Kálmán Gimnázium) végezte, ahol 1921-ben érettségizett. 1934-ben a budapesti egyetemen magyar-történelem szakos diplomát szerzett. 1932–34 között a Rákospalotai Községi Polgári Fiúiskolában helyettes tanárként, 1934–38 között ugyanitt, 1938-tól 44-ig a lévai állami gimnáziumban rendes tanárként dolgozott. 1946-ban az Ady Endre Népi Kollégium igazgatójává nevezték ki. 1947-ben már Sümegen tanár, 1949–51 között Zalaegerszegen iskolaigazgató, 1951-től Nagykánizsán diákotthoni igazgató, majd ismét középiskolai tanár. 1963-ban nyugdíjazták. Nyugdíjasként az MTA művészettörténeti kutató csoportjának munkatársa volt. 1983. június 27-én halt meg, Budapesten.

Verseivel, melyekben ugyanúgy alkalmazta a szabad vers formáját, mint a hagyományos formákat, 1927-től szerepelt a Népszava, a Pesti Napló, a Nemzeti Újság, az Újság lapjain, illetve a Nyugat, a Széphalom, a Délsziget, a Sorsunk, a Jelenkor és a Kortárs egyes számaiban.

Első verseskötetét – mely A vándor viszanéz címmel jelent meg 1935-ben Újpesten – a Vörösmarty Társaság adta ki. Pedagógiai és irodalomesztétikai munkásságát két műve jelzi: Az irodalmi műveltség alapelemei (1937) és A Kalevala az iskolában (1938). Mindkettő Rákospalotán jelent meg.

Sokat fordított, főként latinból és németből. Vas Istvánnal közös munkája Goethe Római elégiáinak fordítása, mely 1958-ban jelent meg Budapesten. Verseinek nagyobb része és egy drámája kéziratban maradt fenn.

Utasok című versében – melyet első verseskötetében olvashatunk – az iparváros Újpest hangulatát örökítette meg:

ALAKSZA AMBRUS

Utasok

A Szűnyögsziget fái közé lebukott a lomha nap,
már viola és tintakék a Duna villanó vize;

alkonyodik és poroszka villamosok tétováznak a Külső-Váci úton
már az est közelg s a sinek sárga kocsija Pest felé üget;

utasok jönnek és mennek: olajos, égett ruhájú emberek jönnek, –
kinek az arca sima s kinek kabátja új, már megy,

mert kell az öröm... s én áldom azt, ki örül és elmegy
s áldom a megérkezőt, kit felesége vacsorával fogad,

nevető levest tesz asztalára, meg kövér kenyeret
s az éj felén át rongyos nadrágját varrogatja,

a lámpa keserű fényét hunyorgó szemmel nyeli,
míg íze a torkán, szívéen fennakad.

Veszélyben a Dunakeszi-tőzegtavak

A Dunakeszi-tőzegtavakat Újpest északi határában találjuk, a Dunakeszi alsó vasútállomással egy vonalban. A Dunakeszi-tőzegtavak egy korábban nagy kiterjedésű lápvidék értékes maradványai, amelyek kialakulásában földtani folyamatok játszottak elsőrendű szerepet. Káposztásmegyertől északra jól megfigyelhető az a Vácon is túlhúzódó teraszszor, ahol a térszín a Dunától 1-2 km távolságra lecsökken az ártéri szintre. Káposztásmegyeren a Dunához legközelebb eső terasz kb. 500 méterre, míg Dunakeszi déli részén, a Mogyoródi-patak és a másik patak, az Óceán-árok környékén pedig 1,5-2 km-re helyezkedik el a medertől. Vác északi részénél a terasz visszatér a Dunához, és közvetlenül a meder fölött magasodik. A folyótól távolabb, keletre fekvő, homokkal fedett, dombos vidéken a Gödöllői-domb-ság és a Nyugat-Cserhát nyúlványai felől a talajvíz délnyugati irányba áramlik, a mély fekvésű területek felé. Ezek a vizek aztán a teraszperem aljánál a felszín közelébe kerülve vagy a felszínre bukkanva vizes élőhelyeket, köztük lápokot tartottak életben több ezer évig. Dunakeszi és Káposztásmegyer között ennek a hajdan volt gazdag vízi világnak egyik utolsó ékköveként maradt fenn a Dunakeszi-tőzegtavak néven ismert láp-terület.

Korábban a Mogyoródi-pataktól majdnem Dunakesziig húzódott ez a mocsaras, lápos terület, amely a rákosi homokpuszták vizes élőhelyeinek egyik utolsó menedéke volt. Az eredetileg nagy kiterjedésű nedves területen buja növényzet élt, amely gazdag állatvilágot tartott el. Az ingoványos terület és a nyáron tömeges szünyogfajok távol tartották az embereket, így a vidék élővilága a legutóbbi évtizedekig érintetlen maradt.

Az oxigénhiányos, pangó vizes, lápi talajban az elhalt növényi részek nem bom-

lottak le szervesen anyagokká, hanem a talaj mélyebb rétegeiben a kőszénképződés első lépéseként tőzeggé alakultak. A vastag tőzeglérakódásokat néhol az ember kitermelte, és így kisebb-nagyobb gödrök jelentek meg a területen. A magas talajvíz néhány hét alatt elárasztotta a mélyedéseket, és így a terület kis tavacskákkal gazdagodott. A tavak kialakulását és jellegzetes lápi növényzettel való benépesülését 7-8 éve még bárki nyomon követhette a Mogyoródi-patak és a vasúti kavicsbányatavak közötti területen. 1998 első félévében azonban az M0-s autópálya építése miatt a terület bokorfüzeseit és fűz-nyár ligeteit kivágták, a növényzetet az itt élő állatokkal együtt felégették. A tavaszi napsütésben a káposztásmegyeri lakótelep házaiból nézve apró ékkövekként csillogó tavacskákat több ezer köbméter földdel feltöltve tüntették el a föld színéről. A természetrombolástól csak két kis tó menekült meg, amelyek határaitól néhány méternyire, az Auchan Áruházhoz vezető aszfaltútnál megálltak a bulldózerek. Az M0-s autópálya északi szektorának felépülése után az áruház építéséhez kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések veszélyeztették a Dunakeszi-tőzegtavakat. Az eredeti tervek szerint keleti irányból az áruház felé a vizes élőhelyen keresztül kívántak átvezetni egy utat, amely az útépítéshez kapcsolódó feltöltési munkálatok miatt egyértelműen az élőhely pusztulását okozta volna. A tervet végül a Duna-Ipoly Nemzeti Park állásfoglalásai, lakossági tiltakozások és egy biológus, Kovács Tibor hivatalos szakértői szakvéleménye alapján elvetették, és a bekötőutat a tőzegtavak közvetlen szomszédságában építették meg. A Levegő Munkacsoport közreműködésének köszönhetően a terület közlekedés által leginkább érintett határait kerítéssel vették körül, ami hatékonyan védi a lápot az illegális személerakástól és a területen felállított, a hely természeti értékeit bemutató ismeretterjesztő táblát is megvédte a rombolástól.

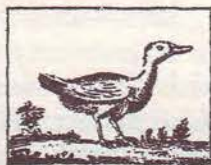
A kedvező változások mellett azonban az áruház terjeszkedési törekvése miatt olyan tervek láttak napvilágot, amelyek magukban hordozzák a lápvidék halálós ítéletét.

A láp egy olyan vizes élőhely-típus, ahol állandó a víz jelenléte a talajfelszínen vagy közvetlenül az alatt. A lápi víz oxigénben és szerves tápanyagokban igen szegény, és az ott tenyésző növények életük befejeztével nem bomlanak le teljesen, hanem úgynevezett tözegesedési folyamatban részleges lebontással alakulnak át tözeggé az évszázadok során. A lápok különleges növény- és állatvilággal rendelkeznek. Példaként talán az egyik legismertebb lápi növénycsoportot érdemes megemlíteni, a Magyarországon is előforduló rovarfogó növényeket, mint amilyen a kereklevelű harmatfű is. Ezek a különleges életmódú növények a tápanyagszegény környezetben rovarok elfogásával és megemésztésével szerzik be az életükhöz szükséges nitrogént. Az ezeken az élőhelyeken élő növény- és állatfajok igen érzékenyek a környezetükben bekövetkezett változásokra, például a víz mennyiségének és tápanyagtartalmának változására. Már kismértékű változás is a természetes társulást alkotó növény- és állatfajok eltűnését, kipusztulását idézi elő. A vizes élőhelyek különleges mivoltát és ritkaságát felismerve a magyar jogrendszer minden lápnak a törvény erejénél fogva biztosít védeltséget 1997. január 1. óta.

A Dunakeszi déli részén elhelyezkedő terület tözeztavak elnevezése is mutatja a lápi élőhely jelenlétét. Ez az elnevezés az 1960-as évek elején folyt tözegkitermelés mélyedéseiben keletkezett tavak jelenlétéből ered. A tözegbányászat során megkímélt vagy azóta regenerálódott részeken ma is jellegzetes lápi növényzet, fűzláp, zsombéksásos és kékperjés láprét található. Ahogyan arról már egy korábban, a Dunakeszi-tözeztavakat bemutató cikkünkben is írtunk, a lápi és lápréti növényfajok közül itt tenyészik a tözegpáfrány, a bugás sás, a zsombéksás, a villás sás, a hamvas fűz, a téli sás, a mocsári lednek, az északi galaj, a lápi

galaj, a magyar kékperje, az ördögharptafű, hogy csak a legjellemzőbb társulásalkotó növényeket említsük. Emellett a vizes élőhely rendkívül gazdag gerinctelen és gerinces állatvilágnak ad otthont. A vízben élő gerinctelen állatok mellett a területen él a védett diófacincér és kilenc védett kételtű faj. A hüllők közül a vízisikló mellett a mocsári teknősnek is állandó populációja él a területen. Az élőhely madárvilága különösen értékes, hiszen a Dunakeszi-tözeztavak 65 védett madárfaj fészkelő-, tartózkodó- vagy költőhelye. Megemlíthetjük közülük a színpompás jégmadarat, az erdei fülesbaglyot, a nádi tücsökmadarat és a sárgarigót.

Mindez az érték került veszélybe a bevásárlóközpont tervezett bővítése kapcsán. A nemrég nyilvánosságra került területrendezési tervek szerint a láp egy részén parkolót alakítanának ki, és mivel a bevásárlóközpont tervezett épületbővítésének útjában áll az Óceán-árok patak jelenlegi medre, ezért ezt át kívánják helyezni a tözeztavak közvetlen szomszédságába. Az áthelyezés hatására semmi sem akadályozhatja meg, hogy a lápi vizek levezetődjenek a patakba, ami a mocsárlecsapolások következményeihez hasonlóan rövid idő alatt teljesen kiszárítja, és ezzel elpusztítja az értékes élőhelyet. Az új meder kialakítására kijelölt helyen jelenleg egy 0,5-1 méter vízmélységgel rendelkező fűzláp található.

Az áruházlánc budapesti építkezéseit nem először kíséri súlyos természetrombolás. A Dunakeszi-tözeztavak mellett az évszázados budaörsi mocsár is útjában állt az áruházlánc terjeszkedésének, ami meg is pecsételte a sorsát. Biztos vagyok benne, hogy az áruházlánc vezetőinek döntései nem szándékosan, csupán a véletlen folytán irányulnak a már csak mutatóban létező Budapest környéki vizes élőhelyek ellen, ezért talán még reménykedhetünk abban, hogy nem valósulnak meg azok a területátalakítási tervek, amelyek egy újabb vizes élőhellyel növelhetik az áruházlánc lápvidékáldozatainak számát. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Éber Nándor

Újpest 1848-as hősekkel is dicsekedhet, annak ellenére, hogy a szabadságharc idején a település még tízesztendő sem volt. Azok az egykori forradalmárok és honvédek, akikre ma kerületünkben büszkék vagyunk, nem helybeliek voltak, hanem – miként a hírneves Lebstüch Mária – életüknek későbbi szakaszaiban kötődtek városunkhoz.

Akadnak olyan személyiségek is, akik csupán annyiban újpestiek, hogy végső nyughelyet itt találtak. Ezek egyike Éber Nándor.

A reformkor hajnalán, 1825-ben született Pesten. A családi név eredetileg a németes hangzású Éberl volt, de a kor magyarosítási igénye Éberre változtatta. A jogot végzett fiatalember a birodalom központjában, a császárvárosban, a Keleti Akadémián tanult. Bécsben szerzett ismeretségei révén hamarosan diplomáciai akkreditációt kapott. Isztambulban, a török Portán képviselte a Habsburg Birodalmat. 1848 tavaszán, a magyarországi forradalmi hírek hatására hazasietett, és felajánlotta szolgálatait az újonnan alakuló magyar kormánynak. Batthyány Kázmér grófnak, az akkori magyar diplomácia vezetőjének lett a titkára. A fegyveres harcban nem vett részt, hazája szabadságküzdelmét civil tisztviselőként szolgálta, egészen a katonai vereségig.

Világos után emigrált. Számára ismert volt az a Török Birodalom, amelyik menedéket nyújtott sok menekülő negyvennyolcasnak, köztük Kossuthnak és Bemnek. Rövid törökországi tartózkodást követően Angliába hajózott, ahol az akkor már nagy példányszámú, sajtóköroökben mérvadó Times alkalmazta tudósítóként. Az újság kora sajtónagyhatalma volt, fejlett államok titkosszolgálatához hasonlóan szervezett ügynökhálózattal rendelkezett. Éber Nándor remekbe szabott Times-cikkeit önálló kötetben is megjelentette. A könyv ma is fellelhető a British Múzeumban.

1853-ban fegyveres konfliktus bontakozott ki a Fekete-tenger térségében, melyet a történelemkönyvek krími háborúként emlegetnek. Az Orosz Birodalommal szemben álló oszmánokat a nyugati hatalmak, Anglia, Franciaország és Piemont is segítették. A török hadseregben számos volt honvédtiszt szolgált, akik a maguk sajátos módján vágtak vissza a magyar szabadságharcot leverő Orosz Birodalomnak. Éber újságíróként utazott a térségbe, de hamarosan a fegyveres harcot választotta. Török parancsnokok, Faud és Omer pasák

Éber Nándor. Korabeli fotográfia

alatt szolgált, de nem vált renegáttá, nem vette fel a muzulmán vallást.

1859-ben Itáliába utazott. Itt is tudósító volt. Ekkor zajlott az a háború, amelyet a Szárd Királyság, III. Napóleon francia császár támogatásával, a Habsburg Birodalom ellen vívott abban a reményben, hogy ezzel szolgálják a risorgimentót, azaz az olasz egység ügyét. A lombardiai csatamezőket járva, tollával ez alkalommal közvetlenül hazáját segítette, hiszen a magentai és a solferinói csatamezőkön nem csak az egységes olasz állam megszületése volt a tét, hanem Magyarország sorsa is. A szabadságharc után emigrált politikai és katonai vezetők egyaránt úgy gondolkodtak, hogy a Habsburgok észak-itáliai veresége megteremtheti a feltételeit egy külföldről szervezendő újabb szabadságharcnak. Ezek a remények szertefoszlottak a III. Napóleon által megkötött különbékét követően. A solferinói csatáról küldött Éber-cikkek mégsem maradtak hatástalanok. Nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy felrázják a közvéleményt, hiszen a csatatéren mintegy ötvenezer halott vagy súlyosan sebesült katona feküdt, közöttük több száz magyar férfi, egykori honvédek, akiket kényszerrel soroztak be az osztrák seregbe. A csata szemtanúja, a genfi Henri Dunant a látványtól elborzadva megalapította a Nemzetközi Vöröskeresztet. A Times Éber-cikkeinek nem kis szerepe volt abban, hogy az egészségügyi szervezet széles körű társadalmi támogatást kapott.

A békekötést követően az olasz egység ügyét a holtpontról Garibaldi szabadsághozgalma lendítette ki. Az Olaszország megteremtéséért harcoló hazafiak között számos magyar is szolgált, akik 1860-ban Garibaldi zászlaja alatt gyülekeztek. Vörös inget viselő, mintegy ezerfős hadseregében szolgált Türr István, aki a vezér szárnysegédje volt, Tüköry Lajos, a később Palermo ostrománál hősi halált halt alezredes és Dunyov István. Éber Nándor, honfitársai példáját követve, a Szicíliában partra szálló és a szigeten harcoló csapatokhoz igyekezett csatlakozni. Hamarabb ért Palermóba, mint a vörösinges haderő. Katonai felkészültség birtokában feltérképezte a várost védő erőket, pontos leírást juttatott el a

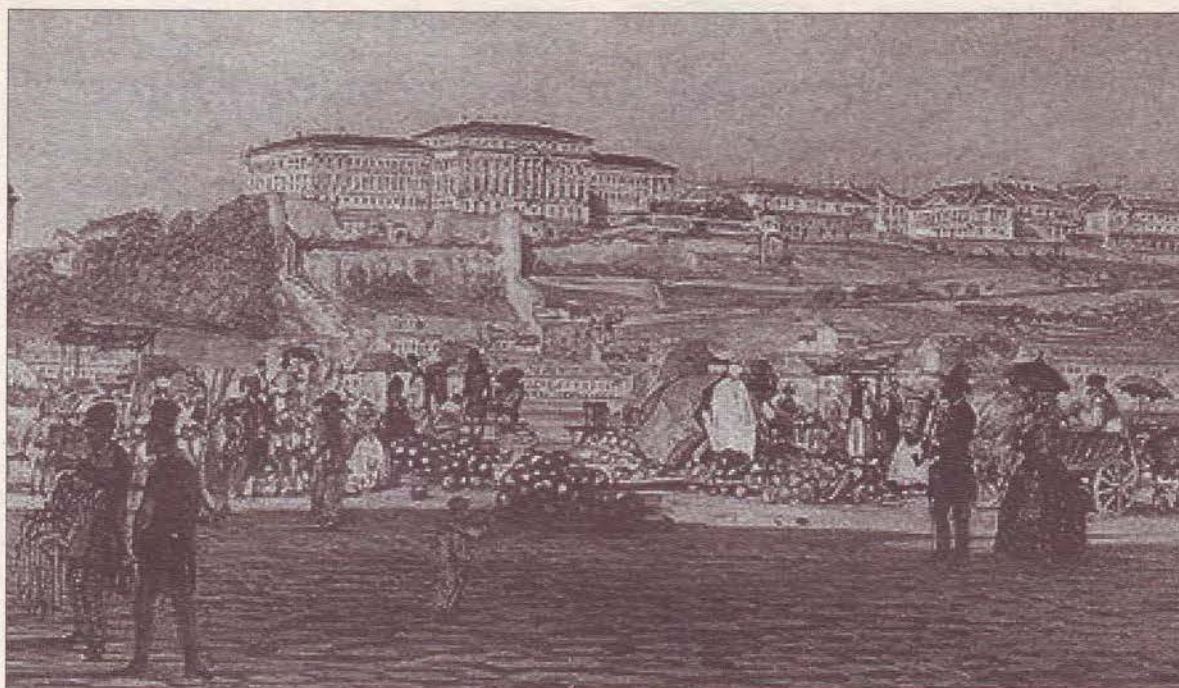
felkelőkhöz a torlaszok elhelyezkedéséről, az ágyúk számáról. Az ezrek Éber támadási terve alapján foglalták el végül a várost. Az egyik kortárs memoár szerzője, Pulszky Ferenc így írt arról a napról: „Maga Éber, miután egész nap maga is kitűnően részt vett az ostromban, éjjel, az utca kövezetén, megírta tüstént a tudósítást az angol újságnak, mely egyike volt legjobb, legsikerültebb cikkeinek, áthatva a küzdelem izgatottságától, a győzelem mámorától, csaknem szagolni lehetett rajta a puskaport.”

Garibaldi – felismerve katonai képességeit – hamarosan dandárparancsnoknak nevezte ki Éber Nándort. A harcok során ismerte meg őt Cesare Abba, aki krónikásként végigkísérte az ezrek diadalútját. Az olasz író-felkelő így jellemezte Éber Nándort: „Az ember éppúgy nézhetné költőnek, mint katonának”. Garibaldi maga így vélekedett Éberéről, mikor egyik alárendeltje felhánytorgatta, hogy a magyar dandárparancsnok diplomata és újságíró volt korábban: „Ne törődjék azzal, lássa, én magam sem vagyok katona.” Az a korabeli fotográfia, amely megőrizte számunkra Éber Nándor alakját, valóban egy polgári ruhás, ugyanakkor kardos-harcias férfiút mutat.

Amikor kiderült, hogy az egységes Olaszország megteremtése nem hozza meg Magyarország számára a fegyveres felszabadulás lehetőségét, Éber Nándor is azokhoz csatlakozott, akik hazájuk sorsának jobbra fordulását politikai módon képzelték el. A kiegyezést megelőzően hazatért, és Deák Ferenc politikájának híve lett. Az országgyűlésben később képviselőként is az Ausztriával való együttműködést képviselte, a Szabadelvű Párt színeiben.

Kalandos élete, hányattatásai felőrölték egészségét és idegrendszerét is. 1885-ben, mindössze hatvanévesen, balesetet szenvedett. Budapesti, második emeleti lakása előtt megsédült, és lezuhant a lépcsőn. A kerepesi úti temetőben kapta meg a végtisztességet, mivel azonban hozzátartozói Újpesten éltek, később Éber Nándor földi maradványait áthelyezték az újpesti temetőbe. Ezt követően itteni rokonai ápolták sírját.

Az elmúlt években minden tavasszal, március 15-ére, a magyar szabadság hőseire emlékezve újpesti diákok koszorúzzák meg a magas obeliszket, ápolva a szabadsághős emléket.

A reformkori Buda látképe a pesti oldalról nézve. Litográfia a 19. század első feléből

Buda, ahol Éber Nándor született, a 13. század derekától királyi székhely volt. A török 1541-ben elfoglalta. A másfél évszázados oszmán uralom visszavetette a várost a fejlődésben, a várnegyed középkori alaprajza viszont szinte érintetlenül maradt meg.

A török kiűzését követően megindult a lassú fejlődés. 1703-ban Buda visszanyerte szabad királyi város státusát. Mária Terézia rendeletére, 1771-re készült el a barokk királyi palota, amely 203 termével azóta is uralja Buda látképét. A reformkori ábrázolásokon szembeűnik, hogy ekkor még nem díszítette kupola az épületet. A középkori védművek még ma is láthatók, de a belső terek és a város falainak előterei átalakultak. Egy 1836-os népszámlálás szerint 27 500 lakosa volt a városnak, akik Buda 80 utcájának 3300 házában laktak. Eddigre azonban a város már túlnőtt a középkori falakon. Új negyedei a Víziváros, a Tabán, a Krisztinaváros, Újlak és az Országútnak nevezett városrészek lettek.

A lakosság vegyesen magyar, sváb, rác és zsidó volt, többnyire iparűzők és kereskedők. Számos családnak biztosított megélhetést a Buda környéki szőlők termése.

A város intézményei indokolták, hogy a reformkorban fokozatosan visszanyerte Pozsonytól a fővárosi szerepet. Itt működött a Helytartótanács, a Főhadparancsnokság. Barokk és copf stílusú palotákat emeltek a főúri családok. Legismertebb ezek közül Sándor gróf palotája, amely ma a köztársasági elnök rezidenciája. A vár képét továbbra is meghatározta a Nagyboldogasszony-templom karcsú tornya. A város lassan modernizálódni kezdett. Csatornarendszere ugyan a reformkorban még nem volt, de alkonyattól oszlopokra szerelt olajmécsesek látták el a közvilágítási szolgáltatást. Esténként színelőadásokat láthatott a publikum a Kempelen Farkas tervei szerint felépült várszínházban, napsütötte délelőttökön pedig ki-ki kedvére sétálhatott a Duna-part nyüzsgő forgatagában.

A reformkori fejlődésnek a kiegyezés adott igazi lendületet. 1873-ban egyesült Pest, Buda és Óbuda. A kibontakozó ipari forradalom igazi világvárost teremtett Budapestből. Éber Nándor fordulatossá, eseménytelen életé végén talán idegennek érezte egykori szülővárosát. Ha korai halála nem akadályozza meg, talán Lebstück Máriához hasonlóan ő is szívesen telepedett volna le a csendes, falusias Újpesten. □

Hazáján kívül találta meg a szabadságot

Dr. Töttös Ernő ügyvéd, író 1936-ban érettségizett a Könyves Kálmán Gimnáziumban. 1945–52 között Újpesten ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1952-ben az ÁVH letartóztatta, és államellenes összeesküvés vádjával 12 évi börtönrre ítélték. 1956-ban szabadult, a forradalom után emigrált, és azóta Belgiumban él. 1964-ben európai jogok doktora címet szerzett, a belgiumi Helsinki Bizottság főtitkára, az 56-os Magyar Bizottság elnöke, a Magyar Szabadságharcos Világszövetség elnöke volt. 2005. júliusi látogatása alkalmával az Újpesti Helytörténeti Gyűjteménynek ajándékozta Téboly, Hosszú volt a tél és Komédiázók című műveit.

– Milyen emlékeket őriz a gimnáziumról?

– Újpesti lakos lévén természetes volt, hogy ebbe a gimnáziumba íratott be az édes-

Dr. Töttös Ernő zászlós 1942-ben

apám. Mikor odakerültem, tíz diák (köztük én is) Olaszországba kapott ösztöndíjat. Megnéztük Pompei emlékeit, a főváros szépségeit. Ez volt az első külföldi élményem, mely a gimnáziumhoz kötődik. Az iskolában jelentős kulturális tevékenységet folytattunk, elsősorban színdarabokat rendeztünk a Katolikus Körben.

– Volt-e az osztálytársai között máig emlékezetes személyiség?

– Nem volt senki olyan, aki nagyon kiemelkedő lett volna, bár kitűnő matematikusok és irodalmárok közöttünk is akadtak. Hetedikes koromban az Újpesti Diákok című havilap szerkesztője lettem. Érettségi után a Pázmány Péter Egyetem jogi karán folytattam tanulmányaimat. 1940-ben diplomáztam.

– A negyvenes években még itt lakott Újpesten Ernő bácsi?

– Igen, de keveset voltam itthon. A Külügyi Társaság meghívott Olaszországba. Ostiában működött egy ifjúsági tábor egyetemisták számára. Két hónapig nyaraltunk ott. Egy másik nyaraláson, 1940-ben, Zebegényben megkértem a későbbi feleségem kezét. Ő is újpesti.

– Hogyan került a keleti frontra?

– Az egyetemi osztályom kapott egy vezérkari táviratot, melyben közölték, be kell vonulnom: vezérkari feladatot kapok. Borzasztó büszke voltam, azt hittem, hogy rögtön vezérkari tiszt leszek... Ezzel a boldog tudattal jelentkeztem a vezérkari főnökségen. Másokkal együtt leültettek egy folyosón, kellemetlen hideg és bűdös volt, és csak délután vagy estefelé jöttek értünk. Felültettek egy teherautóra. Nem úgy nézett ki, hogy rögtön tábornok leszek... Még egy másik szerencsétlennel találkoztam, kiderült, hogy német szöveget kell gépelniük majd a vezérkarnak. Azt gondoltam, hogy ez időleges beosztás lesz, de ez már a háború volt, és rövidesen a gyorshadtest egyik ütegéhez osztottak be bennünket. Először az ukrain Vinyicába kerültünk, hadművelési területre. Másnap már személykocsival vittek tovább minket. Belekerültünk a há-

ború borzalmaiba. Velünk szembe özönlöttek az orosz hadifoglyok. Az úgynevezett zsákberítéssel oroszok százait-ezreit terelték hadifogolytáborba a németek. Borzasztó volt ez, mert megásatták velük a gödröket, ahova azokat temették, akik nem bírták az éhséget, legyengültek, elestek, és emiatt lelőtték őket. Megírtam az egyik jelentésemben a vezérkarnak, hogy így nem lehet háborút nyerni. Nem lehet így bánni a lakossággal, akik bennünk fölszabadítókat vártak. Láttuk, hogyan osztották ki az élelmet. Szuharidnak nevezik azt a száraz kenyeret, amit úgy dobáltak ki, mint csirkéknek a kukoricát. A szerencsétlen helybeliek ütötték, verték egymást egy-egy darabért. Ősszel még rosszabb lett a helyzet. Valahogy elvergődöttünk Dnyepetrovszkba. Dnyepetrovszkban pár hónapig voltunk. Közben hadapródörmmester lettem, így a tisztek már bevettek maguk közé. Volt közöttük egy gyógyszerész és egy hadiműszerész tiszt. Velük töltöttem legtöbbször a szabadidőm. Végül hazahoztak bennünket. Először Kijevben fertőtlenítettek, megnéztük Lvovban a rettenetes gettókat, és láttuk, hogyan bántak a németek a zsidókkal. Majd onnan hazakerültünk.

– *Hogyan alakult az élet itthon?*

– Zászlósi rangban voltam, kaptam rendszeres tiszti fizetést, abból meg lehetett élni. A hazai viszonyok nem voltak jók, a németek itthon sem bántak velünk megfelelően. Légvédelmi tüzérségnél voltam, az egység kapott egy területet, melyet védenie kellett, sőt tankelhárítást is gyakoroltunk. Tankelhárító gödröket ásattunk. Budapesthez közel voltunk, éreztük, hogy nemsokára vége lesz a háborúnak. Az ostrom alatt Újpesten, nagyon begubózva, szerényen éltünk, vártuk a véget. Itt viszonylag nyugodtabb volt a helyzet, bombáztak ugyan, de a feleségemet elküldtük biztonságosabb helyre, Pösténypusztára.

– *Mi történt a háború után?*

– Bízunk a jövőben. Leszereltem, és megnyitottam az ügyvédi irodámat. Egész jól működött. Jó büntetőjogász voltam, az újpesti bíróságon és a fővárosban is rengeteget szerepeltem. Egészen a Kúriáig el tudtam menni, mert aki már öt éve gyakorolta a pályáját, védhetett a Kúria előtt is. Sok emlékezetes ügyem volt abban az időben. Szerettem az ügyvédi munkát.

A magánügyvédi praxis beültetésakor nem léphettem be egyik ügyvédi munkaközösségbe sem. Akkor már láttam, hogy nekem itt végem van, innen mennem kell. Szerettem volna külföldre jutni. Először elfogtak, és börtönbe kerültem egy rövid időre. Akkor már annyira bennem volt a vágy a szabad élet után, hogy mindenáron csak menni szerettem volna. Nem tudtam másképp elképzelni az életem. Megint megkíséreltem egy kitörést, a családommal együtt. Akkor már megszületett a két kislányom. De a kommunista párt 1948-ban átvette az uralmat, s így véglegesen a vasfüggöny mögé kerültünk. Jöttek a titkos perek, Mindszenty primás letartóztatása, kitelepítések, éjjeli letartóztatások. Sokan éreztük, hogy meg kell ezt változtatni. A katolikus köri beszélgetéseket az ÁVH már összeesküvésnek tekintette. 1952 nyarán bebörtönöztek, és egy rettenetes eljárás alá vetettek, melyben majdnem megbolondultam. Az őrjítő szert, amivel „kezelték”, egy Bálint nevű orvos ismerte meg Moszkvában. Ott tanulta meg, hogyan kell használni az „igazságszérumot”. A Téboly című könyvemben – amely a magyarokon kívül angolul, németül és franciául is megjelent – részletesen írtam erről. Ütöttek, vertek, hideg víz alá raktak, úgy bántak velem, mint az elmebeteggekkkel. 1953-ig, Sztálin haláláig tartott ez a rettenetes időszak. Utána nem engedtek ugyan szabadon, de enyhébb lett a fogás. Azt a szert, melytől tudathasadásos állapotba kerültem, nem kaptam többé.

– *Mit akartak megtudni ezzel az eljárással?*

– Azt hitték, hogy kémkedést tudnak rám bizonyítani, mert beszéltem több nyelven. De mivel nem tudtam semmit, nem volt mit elárulni.

– *Melyik börtönben volt?*

– A Fő utcában és a gyűjtőfogházban voltam sokáig.

– *Mikor szabadult ki a börtönből?*

– Az 1956-os forradalom alatt. Az 1956. október 23-i tüntetés fegyveres felkeléssé alakult. Nem volt semmi külföldi segítség, de a szabadságvágy úgy pattantotta szét a diktatúrát, mint egy szappanbuborékot. Az orosz harckocsik visszavonultak... Győzött a

forradalom. Az elragadtatás perceiben megalkultak a régi és az új pártok. Újpesten a keresztény világnézetű politikusok dr. Csík József apátplébános köré gyűltek, és létrehozták a „keresztény” pártot. Először keresztény szocialista pártnak akarták elnevezni, de Mindszenty prímásnak elege volt a szocializmusból. Én már egy új párt nevében szólaltam meg a Megyeri temetőben, amikor nyolcvan szabadságharcost temettek a rádió és a sajtó képviselői előtt. Mindenki szinte bizonyosra vette, hogy a Nyugat nem fogja hagyni a forradalmi rendszer szétrombolását.

Nem így történt. A szovjetek ötszáz- ezres – Suezre szánt – katonai erővel szállták meg Magyarországot. Menekülni kellett. Ausztria felé már nem lehetett a szigorú ellenőrzés miatt. Csupán Jugoszlávia maradt. Találtam valami kapcsolatot Jugoszláviába, mivel édesanyám után, aki horvát volt, beszéltem egy kicsit horvátul.

Az első próbálkozás nem sikerült, de másodszorra átjutottunk. Az ottaniak nagyon emberségesen bántak velünk. Elvittek egy üdülőbe, mely az albán határon volt a Prespa-tó mellett. Otesevo volt helység neve. Fogolyként tartottak, de emberségesen. A koszt az első napon nagyszerű volt: makaróni egy kis paradicsommal leöntve és birkahús. De a második, majd a harmadik és az ötödik nap is azt adtak. Akkor már szörnyűnek találtuk, nem tudtuk megenni. Három hónap után már kiöntöttük az egészséget. A jugoszláv őrszemélyzet egy Belgiumba tartó vonatra tett fel ben-

Dr. Töttös Ernő családja körében 1952-ben

nünket. Az itt szállított embereket az építőiparban vagy a bányákban akarták foglalkoztatni. Végül nem dolgoztam bányában, mert a Caritas Catholica egyik szolgálata kiválasztotta a diplomás embereket, és számukra megfelelő munkát kínáltak. Azt a feladatot kaptam, mivel tudtam kicsit franciául, hogy tanítsam a velünk együtt kiérkező egyetemi hallgatókat. Pár hónap múlva a keresztény szakszervezetben belül kaptam nagyon előnyös állást. A magyar kivándorlókkal kellett foglalkoznom. Ebből már tisztességesen meg tudtunk élni.

– *Milyen volt az elhelyezés?*

– A fizetésemből lakást is tudtunk venni Brüsszelben. Belga barátaink, mikor látták, hogyan élünk, menekültek vagyunk, nagyon jóindulatúak voltak velünk szemben. Kaptunk tőlük ágyat, asztalt és egyebet. A gyerekeket egy keresztény intézményben tandíjmentesen tanították. Az egyik barátom kikerült Svájcba, s tudott volna helyet szerezni nekem ott is, de azt mondtam, én már nem megyek el, mert Belgium jó volt hozzánk, a helyzetünk itt kedvező.

– *Hogy tapasztalta, a kikerült magyarok összetartottak, kapcsolatban voltak egymással?*

– Nem túlságosan. Elosztották őket a bányákba és az építőiparba. Én a szakszervezetben belül az ő különböző szociális juttatásaikkal, fizetésükkel, betegsegélyezéssel foglalkoztam.

– *Elég hamar sikerült beilleszkedniük?*

– Igen. Később indítottam egy magyar nyelvű újságot Magyarok címmel. Havilap lett, kevés pénz volt rá, de találtam egy horvát nyomdászt, aki nagyon olcsón kinyomtatta, és így megjelenhetett 1000 példányban. Ez akkor soknak számított, kb. 3000 emberhez jutott el. Információkat, híreket közöltünk részükre.

– *Később hogyan alakult az élete?*

– Meghívtak Amerikába, fél évig kötvényekkel dolgoztam New Yorkban. Elég jól kerestem, s ezzel tudtam segíteni a családomat.

– *Tudták tartani a kapcsolatot az itthon maradtakkal?*

– Nem. El voltunk vágva tőlük. A leveleket is cenzúrázták, elvették. Voltak olyan családok, melyek szétszakadtak. A gyerek, feleség otthon maradt, megpróbálták kijönni, de nem engedték őket. A magyar rendszer na-

gyon embertelenül bánt velük. A kintieknek sem volt könnyebb.

Történt például, hogy egy londoni barátunkat látogattuk meg, és meglepődtünk, hogy minden bőrdíjba van pakolva. Kérdeztem: „Mi ez?” „Hát nem megyünk haza?” – felelte. Szegény még évekkel később is folyton várta, mikor mehetünk haza. A honvágy és a remény, hogy hazajöhet, sokáig élt benne. Nem tudott hazajönni, ott halt meg. Elszakadtunk az otthontól.

– *A kedves felesége mivel foglalkozott odakint, mi lett a lányokból?*

– A gyerekeket nevelte, és könyveket szerkesztett. Kerestem annyit, hogy meg tudunk élni. Az egyik lányom ügyvéd lett, a másik pedig latin-görög szakos tanár. Jó állást kaptak, ők is Belgiumban élnek, ott mentek férjhez. Hat unokával és nyolc dédunokával büszkélkedünk.

– *Gyakran járnak Magyarországra?*

– Nem gyakran, 1990 óta nagyjából kétfévente, vagy ha valamilyen családi esemény adódik.

– *Azt gondolom, nagyon szép életpálya kárpótolta odakint Ernő bácsit.*

– Igen, a munkám mellett sok könyvet adtam ki. Ha nem is hoztak anyagilag sokat, de biztosítottak egy életkeretet, bizonyos megbecsülést és szellemi elfogadottságot. A magyarság érdekében kiadott első könyvem a menekültekről és a menekültjogról szól. 1964-ben, az Amerikában töltött fél esztendő alatt egy közösségi befektető vállalat vezetésében vettem részt, majd Amitalia néven egy olasz alapítványt alapítottam. Angolai és portugál menekültek érdekeit is képviseltem a több mint hárommillió FEGOME főtítkáráként. Számos magyar emigrációs memorandumot készítettem elő sérelmeinkről a belgrádi és madridi konferenciára. A belgiumi Helsinki Bizottság főtítkáráként és az 56-os Magyar Bizottság elnökeként működtem. Ebben a minőségemben hívott meg a tajvani kormány 1984-ben.

Hágában a Magyar Világkongresszuson elnököltem, a torontói Magyar Kongresszuson Európát képviseltem. Tagja vagyok az Államtudományok Európai Akadémiá-

jának. Kitüntettek a clevelandi Árpád Akadémia aranyérmével. Több magyar és emberi jogi vonatkozású cikkemet és előadásomat közölték magyar, francia, holland és spanyol újságok. Nyugdíjba vonulásom előtt az Európai Közösség és a belga külügyminisztérium által támogatott jóléti intézményt vezettem, amely a harmadik világ élelemmel való ellátásáról gondoskodott, a tilápia nevű, igénytelen, trópusi hal meghonosításával.

A rendszerváltozás után 50 esztendő jubileumi aranyoklevelet kaptam a budapesti egyetememtől, és a Budapesti Ügyvédi Kamara megerősítette tagságomat. 1978 óta a máltai lovagrend tagja vagyok, és 1998-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben részesültem. □

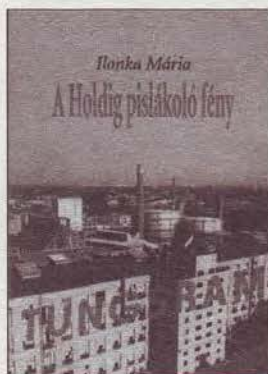

Dr. Tóttösy Ernő 1978 óta a máltai lovagrend tagja

Jolsvai András *Szépen vagyunk* című kötetében gyermekkor ihlette istvántelki mesék, majdnem és egészen igaz történetek mutatják be a hatvanas évek külvárosi (külső kerületi) világát. A Kossuth utca soklakásos munkásházainak lakói, a diákkor élményei kedves iróniával elevenednek meg a lapokon, igazán hiteles „korfestő elemként” a helytörténetet kedvelők számára. Kedvcsinálónak álljanak itt az író szavai: „Élünk itt a földkerekség legszebb kisvárosában (na jó, második legszebb), köröttünk különösnél különösebb alakok, egy beszkárttanácsos, egy bigámista, egy totónyertes, egy varázsló meg egy Jóisten, miénk a világ, amerre a szem ellát, a fatelepektől föl egészen a Trombita térig, itt vannak a barátaink, a Kisli, a Cila, a Sipeki meg a Nagymézes, itt vannak a lányok, itt vannak a hatvanas évek, és itt vagyunk mi is, szépen, ahogy illik. Mi kell még?”

A kötetet az Ab Ovo Kiadó jelentette meg.

Az újpesti Tungram Rt. 110 éves történetét dolgozza fel A Holdig pislákoló fény, Az izzólámpa és az Egyesült Izzó Rt. születése című riportkönyv. A szerző, Ilonka Mária a vállalat egykori alkalmazottja. Dokumentumok alapján meséli el a cég alapítását, fejlődését, az itt születő találmányok történetét. Az elektrotechnikai újdonságok – wolf-ram- és kriptonlámpa, rádiócsőgyártás és televíziós kutatások, holdradarkísérletek – mellett megjelenítve azokat a tudósokat, szakembereket is, akik létrehozták őket. A lapokon megelevenednek az Izzó nagy egyéniségei: Aschner Lipót, Bródy Imre, Bay Zoltán, Pfeifer Ignác, Czukor Károly és mások. Dr. Bu-

dincsevits Andorral beszélgetve idézi fel az 1946-os tudományos világszenzációt, a holdradarkísérletet. Külön fejezetben olvashatunk a szocialista nagyvállalat működéséről, eredményeiről is. A kötet zárásaként Gábor András-sal, a privatizáció előtti utolsó igazgatóval készült interjú olvasható.

A kötet a Novella Kiadó gondozásában jelent meg.

Helytörténeti vetélkedő

Április 28-án lezajlott a középiskolák helytörténeti vetélkedője. A versenyt tizenhat éve szervezi meg a Helytörténeti Alapítvány. Az idei versengésen nyolc iskola vett részt. Az első helyezett a Könyves Kálmán Gimnázium, a második a Bőrfeldolgozóipari Szakközépiskola és Szakiskola, míg a harmadik a Bródy Imre Gimnázium csapata lett.

Eltűnt a Tavasz a Munkásotthon utcából

Az elmúlt hetekben számos jelzés érkezett arról, hogy eltűnt a Testnevelés Tagozatos Általános Iskola melletti parkot díszítő, Tavasz című bronzszobor. A fiatal nőalakot ábrázoló mű Péter Ágnes szobrászművész alkotása, amelyet 1983-ban helyeztek itt el. A gyakori rongálások miatt, a szobrot az önkormányzat szereltette le. A környéken járók és az ott lakók által kedvelt szobrot restaurálás után várhatóan visszahelyezik az eredeti helyére.

A helytörténeti pályázat díjazottjai

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriuma legutóbbi ülésén – a bírálóbizottság értékelése nyomán – döntött a helytörténeti pályázatra érkezett munkák rangsorolásáról. Első helyezést ért el Nagy Viktor, Újpest oktatásügyének fejlődése, a Bródy Imre Gimnázium oktatási programjának értékelése, a jövő irányai című tanulmányával. Második a Langlet Valdemar Általános és Felnőttképző Iskola Centenárium évkönyve, a harmadik díjat Géczy Zoltán Újpesti életrajzok című pályaműve nyerte.

Júniusi számunkban az 1., 13., 14. és 15. oldalon látható fotót az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.